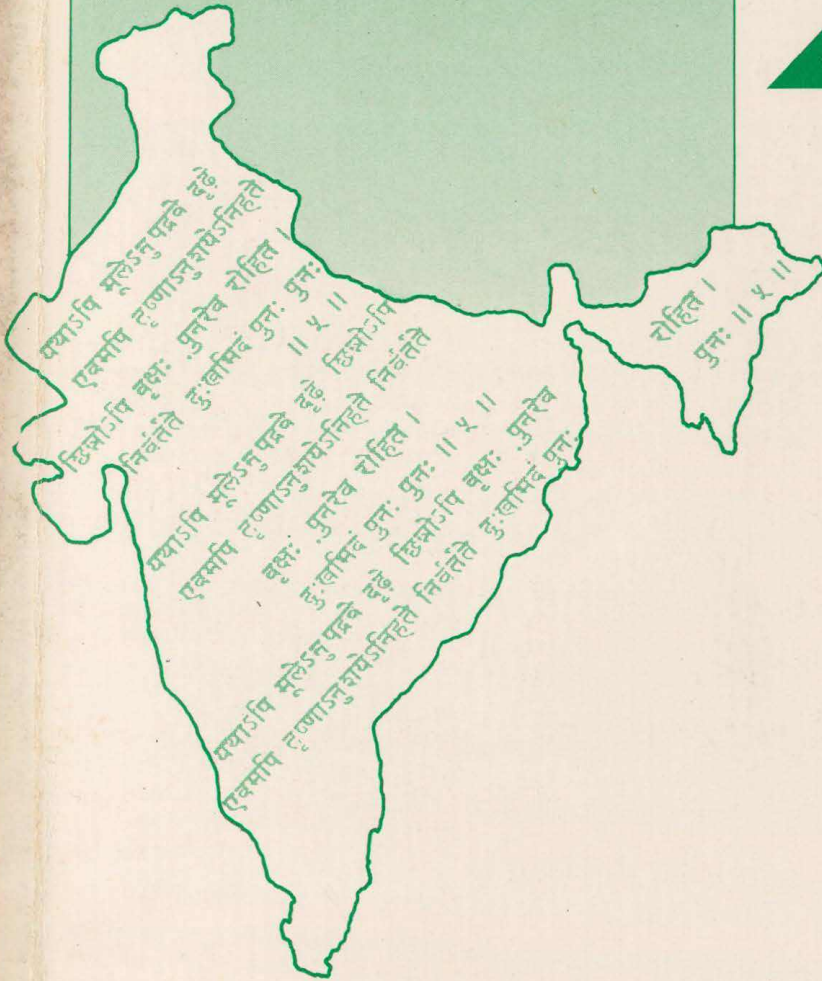

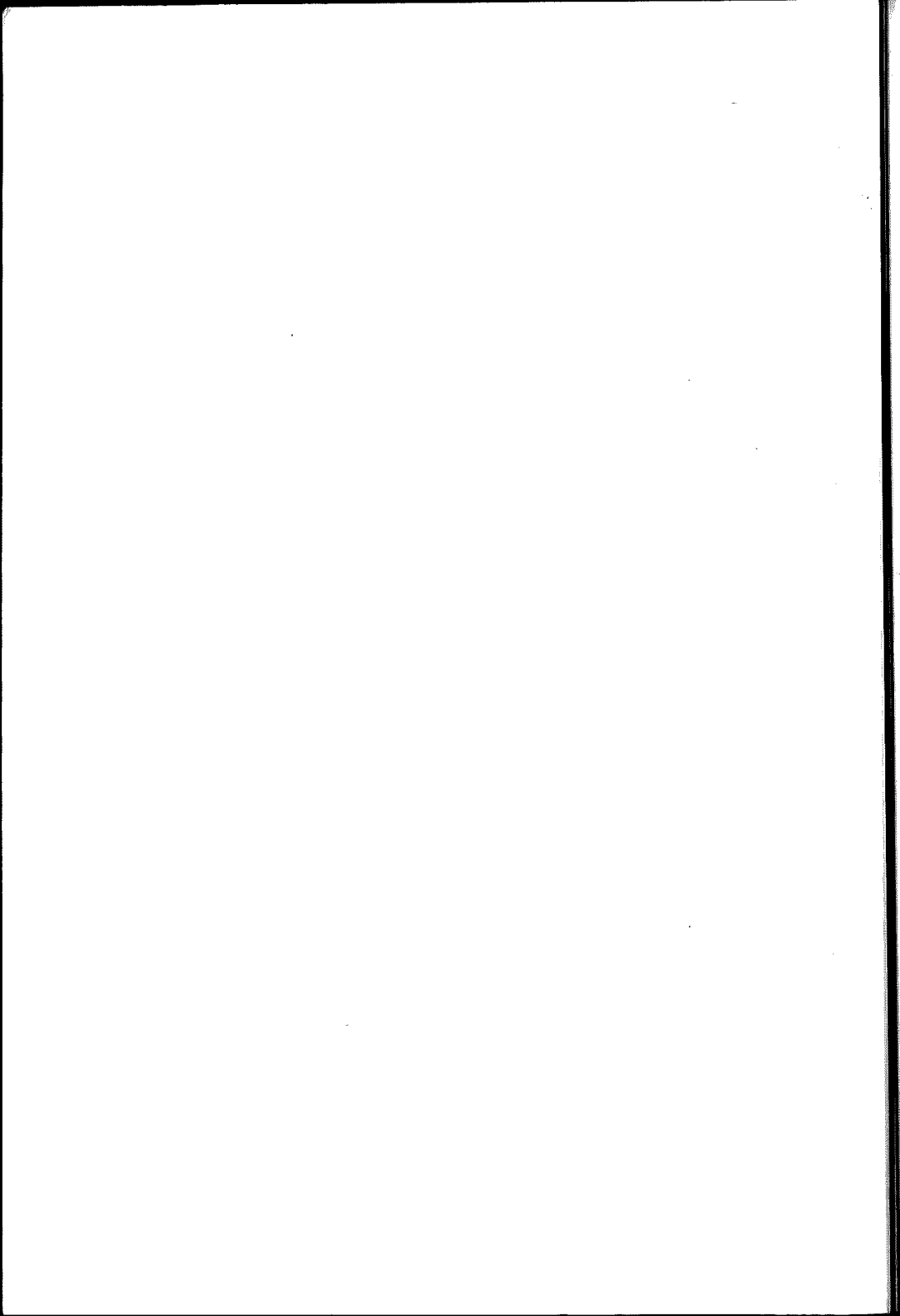
อินเดีย

แผนที่

१
 २
 ३
 ४
 ५

परमःरावःरुपि

คำชี้แจง

ในวโรกาสอันเป็นมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา ในวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐ นี้ พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ป.ธ. ๙, พ.ม., พธ.บ. คุชฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วัดพระพิเรนทร์ แขวงบ้านบาตร เขตบ่อนปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ **พระเทพเวที ศรีวิศาลปาพจนรจิต ตรีปิฎกบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆารามคามวาสี**

การที่พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชมุนี ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ ในโอกาสนี้ได้นำความปลาท

ปลื้มปีติและสุขใจมาสู่กลุ่มธรรมลีลา โครงการศึกษาพระพุทธศาสนาภาคพิเศษ ฝ่ายวิชาการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นอย่างยิ่ง และทำให้เห็นสัจธรรมอย่างถ่องแท้อย่างหนึ่งว่า “บัณฑิตอยู่ที่ไหน ย่อมยังประโยชน์ให้เกิดขึ้นที่นั่น ย่อมได้รับการยกย่องสรรเสริญในที่ทุกแห่ง”

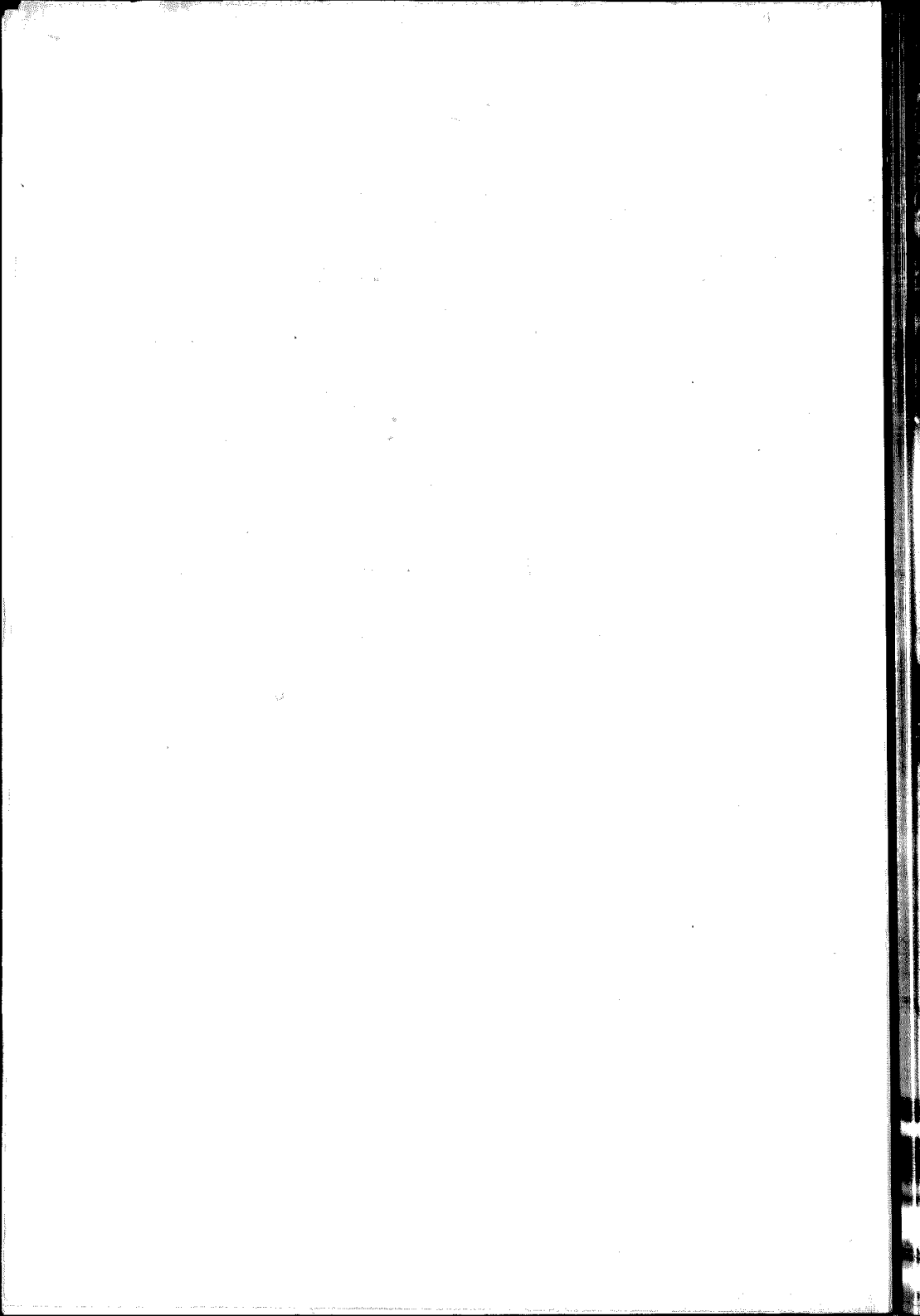
กลุ่มธรรมลีลา สำนักในพระคุณของพระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระราชวรมุนี ที่ได้กรุณาทำให้กลุ่มธรรมลีลาเกิดขึ้นในบรรณพิภพ ด้วยการมอบบทความ และงานค้นคว้าต่าง ๆ ของท่านให้กลุ่มธรรมลีลาจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อนำรายได้ส่วนหนึ่งบำรุงกองงานชำระพระไตรปิฎก มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และอีกส่วนหนึ่งเป็นทุนหมุนเวียนในการรวบรวมงานมาพิมพ์เผยแพร่ของกลุ่มธรรมลีลาต่อไปทางธรรม จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “อินเดียนแดนเทวดาและการปฏิบัติธรรม” อันเป็นผลงานส่วนหนึ่งของท่านจำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม เพื่อร่วมเป็นธรรมวิद्याบรรณาการในโอกาสอันเป็นมหามงคลนี้ ด้วย

ขอพระองค์ของพระรัตนตรัยได้โปรดปกป้องคุ้มครอง
รักษาพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชมุนี ให้มีสุขภาพ
พลานามัยแข็งแรง สมบูรณ์ด้วยสติปัญญา เพื่อจักได้บำเพ็ญ
ประโยชน์เพื่อประชาชนโดยทั่วไปตลอดกาลนาน

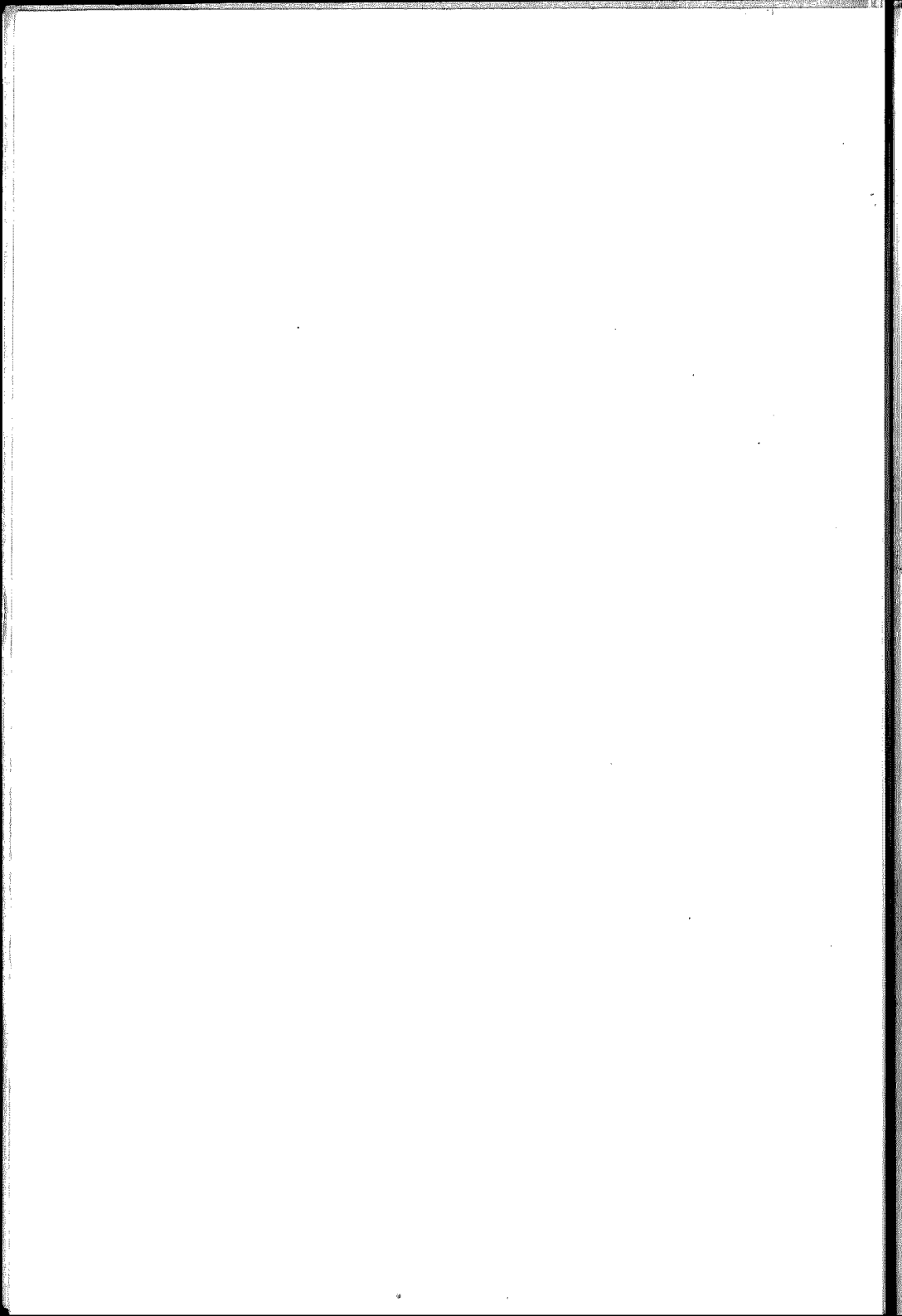
กลุ่มธรรมลีลา

โครงการศึกษาพระพุทธศาสนาภาคพิเศษ
ฝ่ายวิชาการ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

ประวัติ
พระเทพเวที
(ประยูร ปรยุตโต)

ชาติภูมิ

เกิดวันพฤหัสบดีที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ตรงกับ
แรม ๗ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีชวด (ปลายปี) ณ ตลาดศรีประจันต์
จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นบุตรของนายสำราญ นางชุนกี
อารยางกูร
การศึกษาเบื้องต้น

พ.ศ. ๒๔๘๗ เข้าโรงเรียนอนุบาลครูเจดีย์ว ตลาด
ศรีประจันต์

พ.ศ. ๒๔๘๘ ถึง ๒๔๙๐ ประโยคประถมศึกษา
โรงเรียนประชาบาลชัยศรีประชาราษฎร์

พ.ศ. ๒๔๙๑ ถึง ๒๔๙๓ ชั้นมัธยมศึกษา ณ โรงเรียน
มัธยม วัดปทุมคงคา อ. สัมพันธวงศ์ จ. พระนคร
โดยได้รับทุนเรียนดีของกระทรวงศึกษาธิการ

บรรพชา

บรรพชา ณ วัดบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ จังหวัด
สุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๔
โดยมีพระครูเมธีธรรมสาร เจ้าอาวาสวัดบ้านกร่าง
เป็นพระอุปัชฌาย์

สำนักศึกษา

พ.ศ. ๒๔๙๔ สำนักวัดบ้านกร่าง ซึ่งมีพระครูเมธี-
ธรรมสารเป็นเจ้าอาวาส

พ.ศ. ๒๔๙๕ สำนักวัดปราสาททอง ซึ่งมีพระวิกรมมุนี
เป็นเจ้าอาวาส

พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้ย้ายเข้ามาสังกัดวัดพระพิเรนทร์
กรุงเทพฯ ซึ่งมีพระราชศีลโสภิต เป็นเจ้าอาวาสใน
สมัยนั้น

การศึกษาพระปริยัติธรรม

พ.ศ. ๒๔๙๔-๒๔๙๖ สอบได้นักธรรม ชั้นตรี, โท
และเอก

พ.ศ. ๒๔๙๘-๒๕๐๔ สอบได้ ป.ธ. ๓ ถึง ป.ธ. ๙

การศึกษาฝ่ายสามัญ

พ.ศ. ๒๕๐๔ สอบได้วิชาชุดครู พ.ม.

(๓)

พ.ศ. ๒๕๐๔ สอบได้พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)
เกียรตินิยมอันดับ ๑

ปริญญาคุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับปริญญาพุทธศาสตรคุษฎีบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้รับปริญญาศิลปศาสตรคุษฎีบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ (สาขาปรัชญา) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับปริญญาศึกษาศาสตรคุษฎีบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ (สาขาหลักสูตรและการสอน) มหาวิทยาลัย
ศิลปากร

พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับปริญญาศิลปศาสตรคุษฎีบัณฑิต
กิตติมศักดิ์ (สาขาศึกษาศาสตร์-การสอน) มหา
วิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อุปสมบท

สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ธรรมิกมหา
ราชาธิราชองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก รัชกาลปัจจุบัน ทรง
พระมหากรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้รับ
สามเณรประยุทธ์ (ป.ธ. ๙) เป็นนาคหลวง อุปสมบทเมื่อ

(๔)

วันจันทร์ที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๐๔ ตรงกับขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน
๘ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว)
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (กิตติโสภณมหาเถร) วัด
เบญจมบพิตร ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระธรรมคุณาภรณ์
(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) วัดสามพระยา เป็นพระกรรม-
วาจาจารย์ และพระเทพเมธี (พระธรรมเจดีย์) วัดทองนพคุณ
เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้นามฉายาว่า “ปยุตโต”
สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๑๒ ได้รับพระราชทานแต่งตั้งสมณศักดิ์ เป็น
พระราชาคณะที่ พระศรีวิสุทธิโมลี

พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น
พระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชวรมุนี ศรีปริยัติ-
บัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

พ.ศ. ๒๕๓๐ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น
พระราชาคณะชั้นเทพที่ พระเทพเวที ศรีวิศาล-
ปาจนรจิต ตรีปฏิภนบัณฑิต มหาคณิสสร บวรสังฆา-
ราม คามวาสี

(๕)

หน้าที่การงาน

พ.ศ. ๒๕๐๕-๒๕๐๖ เป็นอาจารย์ประจำ ในแผนก
บาลีเตรียมอุดมศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยเลขา-
ธิการ และต่อมาเป็นรองเลขาธิการ มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ในช่วงเวลาที่ท่านได้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ใน
มหาจุฬาฯ นั้น ได้สร้างความก้าวหน้าให้แก่มหา
วิทยาลัย ทั้งในด้านบริหารและวิชาการเป็นอย่างมาก
โดยเฉพาะการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนตาม
แบบอย่างการศึกษาในระบบมหาวิทยาลัย เป็นผู้ปรับ
ปรุงและวางระเบียบแบบแผนการศึกษาระบบ
หน่วยกิตในมหาจุฬาฯ ทั้งได้ปรับปรุงหลักสูตรโรง-
เรียนพุทธศาสนานานาชาติให้เหมาะสมกับสภาพของ
สังคมไทย จนเป็นที่ยอมรับและแพร่หลายอยู่ใน
ปัจจุบัน

เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระพิเรนทร์ ในยุคสมัยที่ท่านเป็นเจ้าอาวาส ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงกิจการภายในวัดพระพิเรนทร์ในทุก ๆ ด้าน เช่นการบัญชีเงินวัด การจัดการศึกษา

(๖)

แก่พระภิกษุสามเณรตลอดจนศิษย์วัดเป็นต้น เมื่อทุกอย่าง
เข้ารูปเข้ารอยและมีระเบียบเรียบร้อยดีแล้วท่านจึงได้ยื่นหนังสือ
ลาออกจากเจ้าอาวาส เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙

ส่วนผลงานด้านการเผยแผ่ด้วยการปาฐกถานั้น ก็ได้
กระทำควบคู่กันไป ท่านได้รับอาราธนาไปเผยแผ่และดูกิจ
การพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๐ ใน
ประเทศลาว, ศรีลังกา, มาเลเซีย, สิงคโปร์, ชองกง,
ไต้หวัน และญี่ปุ่น และในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ เป็นต้นมา ได้
รับอาราธนาไปบรรยายในมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนีย (Univer-
sity of Pennsylvania) วิทยาลัยสวอร์ทมอร์ (Swarthmore
College) มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด (Harvard University)
และอื่น ๆ อีกหลายแห่ง

อนึ่งท่านได้รับเป็นที่ปรึกษาของวัชรธรรมปฏิบัติ ใน
นครนิวยอร์ก และวัชรธรรมาราม ในนครชิคาโก สหรัฐอเมริกา
อีกด้วย ปัจจุบัน ถึงแม้ว่าสุขภาพร่างกายของท่านไม่ค่อย
สมบูรณ์นัก แต่ก็ต้องรับภาระงานพระศาสนาอันยิ่งใหญ่ โดย
ได้รับพระบัญชาจากสมเด็จพระสังฆราชแต่งตั้งให้เป็นประธาน
กรรมการปาฏิวิโสธกะ ฝ่ายพระสุตตันตปิฎก ในการ
สังคายนาพระธรรมวินัย ตรวจชำระพระไตรปิฎกที่จัดให้มีขึ้น

(๗)

ณ วัฒนมหาธาตุ ยุวราชรังสฤษฎ์ กรุงเทพมหานคร และเป็น
กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ
ในคณะกรรมการศึกษาของคณะสงฆ์

ผลงาน

งานนิพนธ์สำคัญของพระราชวรมุนีมงคลโต

๑. พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). การศึกษา
ของคณะสงฆ์: ปัญหาที่ร่อทางออก. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙. หน้า
๒๐๘ หน้า
๒. ———. ความคิด : แหล่งสำคัญของ
การศึกษา. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์
เป็นธรรมบรรณาการในการแสดงมุทิตาจิตแก่พระ
สังฆาธิการ ผู้เป็นองค์อุปถัมภ์จุฬาฯ ซึ่งได้รับ
พระราชทานสมณศักดิ์ ๕ ธันวาคม ๒๕๒๔,
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๒๔. หน้า
๗๐ หน้า
๓. ———. คำนิยมแบบพุทธ. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์เทียนวรรณ, ๒๕๒๖. หน้า ๒๒๑ หน้า

(๘)

๔. ————. คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและ เยาวชนรุ่นใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘. หน้า ๗๘ หน้า
๕. ————. ชาวพุทธกับชะตากรรมของสังคม. สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดพิมพ์, กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๗. พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า ๙๔ หน้า
๖. ————. ชาวพุทธต้องเป็นผู้ตน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐. หน้า ๓๗ หน้า
๗. ————. ไตรภูมิพระร่วง : อธิพจน์ต่อสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๙. พิมพ์ ครั้งที่ ๒ หน้า ๗๒ หน้า
๘. ————. ไตรลักษณ์. จัดพิมพ์ในมงคลวารอายุครบ ๖ รอบ คุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ, กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์พลชัย, ๒๕๒๙. พิมพ์ครั้งที่ ๓ หน้า ๑๙๘ หน้า
๙. ————. ทางสายกลางของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : ศึกษาศาสตร์ปริทัศน์ (ฉบับพิเศษ)

(๕)

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑/๒๕๓๐. พิมพ์ครั้งที่ ๒ หน้า
๒๖๓ หน้า

๑๐. ———. เทคโนโลยีกับศาสนา. กรุงเทพมหานคร ฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐.
หน้า ๓๖ หน้า
๑๑. ———. ธรรมเนียมชีวิต : พุทธจริยธรรม
เพื่อชีวิตที่งดงาม. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์,
๒๕๓๐. พิมพ์ครั้งที่ ๕๔ หน้า ๕๔ หน้า
๑๒. ———. นรก - สวรรค์ในพระไตรปิฎก.
ภาควิชาปรัชญาและศาสนา วิทยาลัยครูสวนกุหลาบ
จัดพิมพ์, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ ประเมษฐ์การ
พิมพ์, ๒๕๒๔ หน้า ๔๒ หน้า
๑๓. ———. ประเพณี-พิธีพจนัน์. จัดพิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในวันพระราชทานเพลิงศพ พระเมธี-
ธรรมสาร (ไสว ธรรมสารโร) เจ้าอาวาสวัดบ้านกว้าง
อ. ศรีประจันต์ จ. สุพรรณบุรี ในวันที่ ๕ มกราคม
๒๕๒๕. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม,
๒๕๒๕ หน้า ๘๘-๑๖๘

๑๔. _____ . ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้. จัดพิมพ์ถวายเป็นพระราชกุศล ในมหามงคลสมัย เสด็จพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ, กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พรินติง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐. หน้า ๒๑๑ หน้า
๑๕. _____ . ปรัชญาการศึกษาไทย. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศล ในการเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมวรานายก (สมบุรณ์ จนฺทกเถร) ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๓๐, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐. พิมพ์ครั้งที่ ๔ หน้า ๓๑๗ หน้า
๑๖. _____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์, กรุงเทพฯ : บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๒๘. พิมพ์ครั้งที่ ๔ หน้า ๔๔๕ หน้า
๑๗. _____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลศัพท์. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จัดพิมพ์, กรุงเทพฯ : บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์
จำกัด, ๒๕๒๘. หน้า ๔๘๗ หน้า

๑๘. ———. พระพุทธศาสนาในญี่ปุ่น. มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เป็นมุกิตานุสรณ์
เนื่องในโอกาสที่สมาชิกรัฐสภามหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ ๕
ธันวาคม ๒๕๑๑, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์,
๒๕๑๑. หน้า ๖๖ หน้า

๑๙. ———. พระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน. มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์, ธนบุรี: โรง
พิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๑๙ หน้า ๔๓ หน้า

๒๐. ———. พัฒนาการ. นางวนิดา (ยังประ
ภากร) ปวโรคม พิมพ์แจก, กรุงเทพฯ : บริษัท
อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๐. พิมพ์
ครั้งที่ ๔ หน้า ๖๐ หน้า

๒๑. ———. พุทธธรรม : กฎธรรมชาติและ
คุณค่าสำหรับชีวิต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
สุขภาพใจ, ๒๕๒๘. พิมพ์ครั้งที่ ๗ หน้า ๒๐๖
หน้า

๒๒. —————. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและ
ขยายความ. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พิมพ์
เผยแพร่, กรุงเทพฯ : บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์
จำกัด, ๒๕๒๙. พิมพ์ครั้งที่ ๓ หน้า ๑๑๔๕ หน้า
๒๓. —————. พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุง-
เทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๖.
หน้า ๒๙๖ หน้า
๒๔. —————. พุทธศาสนาในอาเซียน. พิมพ์ใน
งานพระราชทานเพลิงศพ พระทีฆทัตถ์สิมมวีวงศ์
(ไป่ ญาณพล โฉนาควจิตร) อดีตเจ้าคณะจังหวัด
พิจิตร ๒๒ มีนาคม ๒๕๑๘, กรุงเทพฯ : หจก.
อำนวยการพิมพ์ ๒๕๑๘. หน้า ๖๓-๑๒๒
๒๕. —————. ศ.นพ. ประเวศ วะสี และ ส.
ศิริรักษ์. ภารกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ ใน
สถานการณ์ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐. หน้า ๘๖ หน้า
๒๖. —————. มองอเมริกามาแก้ปัญหาไทย.
กรุงเทพฯ : บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด,

(๑๓)

๒๕๒๘. พิมพ์ครั้งที่ ๕ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม หน้า
๑๓๖ หน้า

๒๗. _____ . รากฐานพุทธจริยศาสตร์ทางสังคมเพื่อสังคมไทยร่วมสมัย (วีระ สมบูรณ์ แปล).

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เทียนวรรณ. ๒๕๒๘.
หน้า ๕๙ หน้า

๒๘. _____ . ลักษณะสังคมพุทธ. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗. หน้า
๒๕๙ หน้า

๒๙. _____ . ลุอิสราภาพด้วยอนิจจัง. กรุงเทพฯ
: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๐
หน้า ๔๘ หน้า

๓๐. _____ . สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย. กรุงเทพฯ
: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗.
หน้า ๓๙๔ หน้า

๓๑. _____ . สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน.
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์, กรุงเทพฯ:
จรุญการพิมพ์, ๒๕๒๙ หน้า ๑๐๑ หน้า

๓๒. ————. สัมมาทิฏฐิ. ภาควิชาปรัชญาและ
ศาสนา และชมรมพุทธศาสตร์ วิทยาลัยครูสวนดุสิต
พิมพ์เผยแพร่, กรุงเทพฯ: หจก. ภาพพิมพ์,
๒๕๒๙. หน้า ๒๕ หน้า
๓๓. ————. สัมมาสติในพุทธธรรม. กลุ่ม
ศึกษาและปฏิบัติธรรม จัดพิมพ์, กรุงเทพฯ:
โรงพิมพ์จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๙. หน้า ๕๑
หน้า
๓๔. ————. และคณาจารย์ พ.อ. หลักรัฐ
และประมวลการสอนวิชาธรรม. โรงเรียน
พุทธศาสนาวันอาทิตย์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยา
ลัย, กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๒๑.
พิมพ์ครั้งที่ ๖ หน้า ๒๑๘ หน้า
๓๕. ————. อตฺตา อนตฺตาในพระพุทธ
ศาสนา. ชมรมพุทธศาสตร์และภาควิชาปรัชญา
และศาสนา วิทยาลัยครูสวนดุสิต พิมพ์เผยแพร่,
กรุงเทพฯ: บริษัท วชิรินทร์การพิมพ์ จำกัด,
๒๕๒๖. หน้า ๗๐ หน้า

၈၆. P.P.A. Buddhism, A Layman's Guide to Life.

Published by the Buddhist Sunday School,
Mahachula Buddhist University, Bangkok:
1969 (2512), (1st edition 1966, 2509) 61
pages

၈၇. ————. English Lessons for Young

Buddhists Book I. Mahachula Buddhist
Sunday School, Bangkok: Prayurawoag
Press, 2523. (1st edition 2515; reprinted in
2516; 2517; 2518) 26 pages

၈၈. Phra Maha Prayuddha P. Aryankura and

Phra Maha Chamlong Sarapadnuke, English
Lessons on Buddhism Book I. Printed by

The Pali Pre-university School, M.C.
Buddhist University, Bangkok: 1977. (1st
edition 1964; reprinted in 1967; 1973; 1977)

၈၉. ————. and P.M. Chamlong Sarapad-

nuke, English Lessons on Buddhism Book

II. Printed by the Pali Pre-university

(၁၆)

School, M.C. Buddhist University, Bangkok: 1975 (1st edition 1963; reprinted in 1967 and 1975).

၃၀. Phra Rajavaramuni (Prayudh Payutto).
Freedom, Individual and Social. Bangkok:
Graphico, 1987. 53 pages

၃၁. P.P.A. .Great Buddhists. Printed by the
Buddhist Sunday School, Mahachula
Buddhist University, Bangkok: 1968 (2511).
(1st edition B.E. 2505; reprinted in 2507;
2509 and 2511)

၃၂. ——— . Introduction to Buddhism
Book I, II. Mahachula Buddhist Sunday
School, Bangkok: Kurusapha Ladprao
Press, 1976 (2519).

၃၃. ——— . Jataka Tales Book I, II.
Mahachula Buddhist Sunday School, Bang-
kok: Krung Sayam Press, 1982 (2525).

(๑๗)

(1st Produced by Mimeograph B.E. 2505;
2nd edition B.E. 2507; 3rd edition B.E.
2509; 4th edition B.E. 2515)

๔๔. Phra Rajavaramuni (Prayudh Payutto).
Looking to America Solve Thailand's
Problems (Translated by Grant A. Olson).
Published by Sathirakoses-Nagapradipa
Foundation and The Thai-American
Project, Bangkok: P.A. Living Co. Ltd 1987.
94 pages.

๔๕. P.P.A. Mahachula English Course for
Young Buddhists Book I, II, II. Published
by Mahachula Buddhist Sunday School,
Bangkok: Kurusapha Ladprao Press, 1984
(2527). (1st edition 1970 (2513); 2nd
edition 1973 (2516))

๔๖. Phra Rajavaramuni (Prayudh Payutto).
Mahachula longkornrajavidyalaya Buddhist

(๑๘)

University under Royal Patronage, Cata
logue B.E. 2510-11/1967-68 A.D., Bangkok:
Thai Watana Panich, B.E. 2510 (1967
A.D.). 93 pages

๔๗. _____ . Social Dimension of Buddhism
in Contemporary Thailand. Printed by
Thai Khadi Research Institute, Bangkok:
Thammasat University, 1983. 84 pages

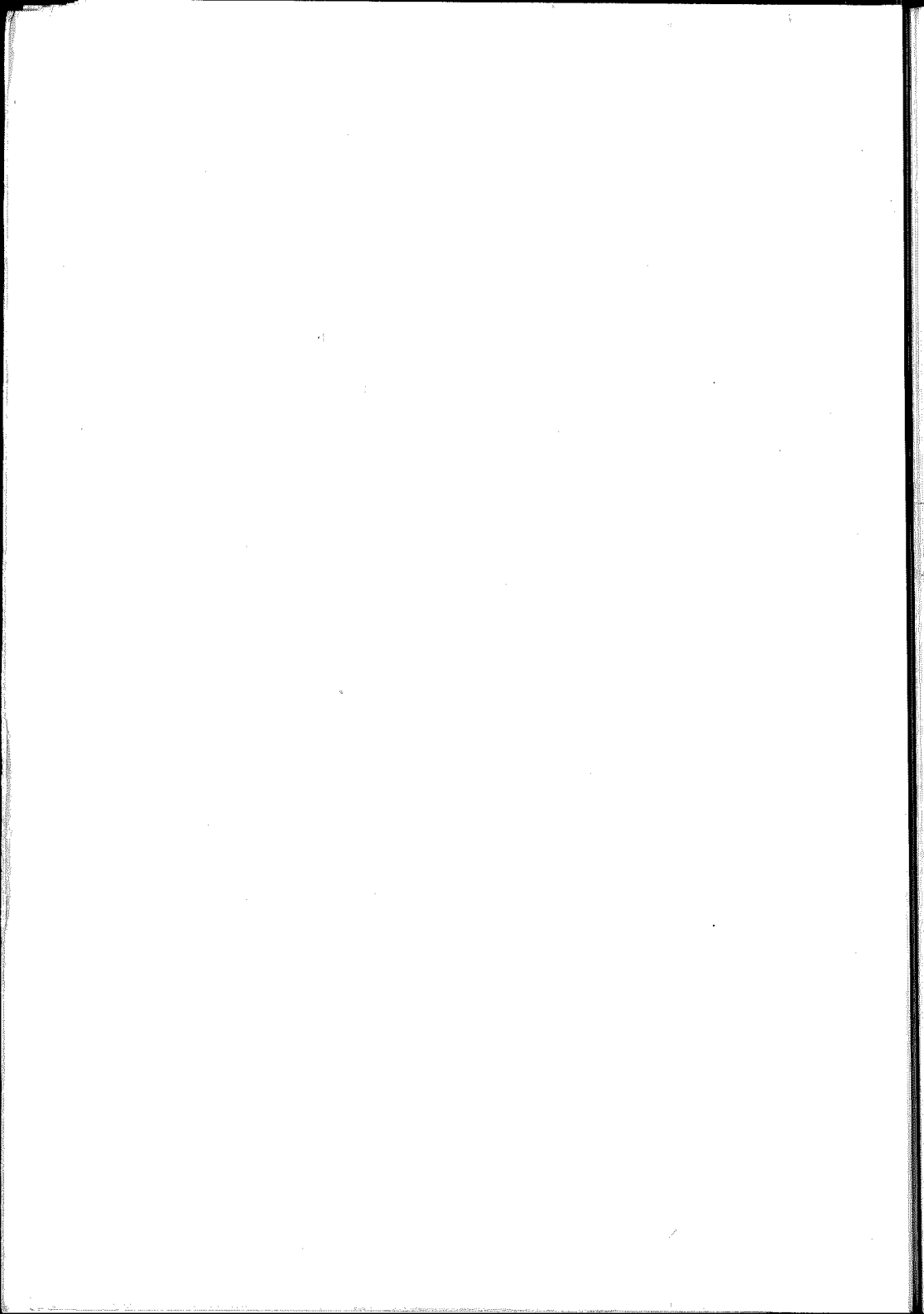
๔๘. P.M. Prayuddha P. Aryankura Students,
Thai-Pali-English Dictionary of Buddhist
Terms. Published by Mahachula Buddhist
University, Bangkok: Kurusapha Ladprao
Press, 2511. 54 pages

๔๙. Phra Rajavaramuni (Prayudh Payutto).
Thai Buddhism in the Buddhist World.
Published by Mahachula Buddhist

University, Bangkok: Amarin Printing
Group, 1987 (2530).

ฯลฯ

พระเทพเวที (ประยูร ปรยุตโต) เป็นพระภิกษุ
ที่ทรงไว้ซึ่งคุณความดีนานปีการ มีศัลยาจารย์วัตรและ
ปฏิบัติเป็นที่น่าเลื่อมใสศรัทธา และเป็นทีเคารพนับถือ
ของบรรดาศิษยานุศิษย์และพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป นับ
ว่าเป็นแบบอย่างของพระภิกษุในอุดมคติรูปหนึ่งในปัจจุบัน
ที่สำคัญที่สุด ท่านยังเป็นพระภิกษุที่เป็นนักวิชาการทรง
คุณความรู้ทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง
เป็นนักคิดนักการศึกษารูปหนึ่งของไทย ในสมัยปัจจุบัน
กล่าวคือ สามารถใช้วิชาการที่คนรุ่นใหม่ยอมรับในการตี
ความพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะดึงหลักความเชื่อ
แบบธรรมนิยมประเพณีของคนรุ่นเก่า ออกจากความ
มลายสูญเหตุผลบนพื้นฐานที่คนรุ่นเก่าพึงพอใจ และคนรุ่น
ใหม่ยอมรับโดยไม่ได้แย้ง ทงนี้ โดยมีได้ทำให้ความ
สูงส่งของพระพุทธศาสนาต้อยลงหรือสูญเสียไป.

อินเดียแดนทเวดา

พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต)

เรื่องประเทศอินเดียนี้ แม้ว่าอาตมาภาพจะไปเป็นครั้งแรก จะถือว่ารู้จักน้อยก็จริงในแง่ของการได้พบ แต่ในแง่ของการสลับรับฟังแล้วละก็ ได้ยินมานาน เห็นมีท่านที่รู้จักเป็นพระบ้างเป็นกฤหัสถ์บ้าง โดยเฉพาะพระที่ท่านไปศึกษาเล่าเรียนอยู่ในประเทศอินเดีย นาน ๆ กลับมาแล้วท่านก็เล่าให้ฟัง เพราะฉะนั้นก็ได้ยินเรื่องประเทศอินเดียมาไม่น้อยเหมือนกัน โดยมากจะเป็นเสียงพูดในทางที่ไม่ค่อยดี เช่นเมื่อพูดถึงดินแดนประเทศอินเดียก็พูดถึงความแห้งแล้ง ความยากจน ความสกปรก ความไม่สะดวกสบายต่าง ๆ อาหารที่รับประทานได้ยาก ไม่ถูกปากคนไทย ถ้าพูดถึงผู้คน ก็ว่า คนอินเดียนั้น นอกจากจะยากจนแล้ว ยังขี้เหนียว ใจแคบ อะไรต่าง ๆ ก็พูดถึงว่า

หมายเหตุ : ตีพิมพ์ครั้งแรก ใน ๓๒ ปีสารกัมพันธ์ ของสมาคมศิษย์เก่า
วชิรพยาบาล พ.ศ. ๒๕๒๕

แห่งแสงทงน้ำใจ อันหนักเป็นเสียงที่ไต่ยินมาก่อน ก็เลยเป็น
 อันว่า ไต่ยินในทางไม่ค่อยดีเกี่ยวกับประเทศอินเดียไว้มากที่
 เดียว บางท่านที่เป็นอาจารย์ผู้ใหญ่ที่นับถือ ไต่ยินว่าอาตมภาพ
 ไปอินเดีย ท่านบอกว่าอินเดียไม่ใช่เป็นประเทศสำหรับไป
 พักผ่อน ถ้าหากจะไปดูไปศึกษาก็ได้ เป็นประโยชน์ ตัวท่าน
 เองเคยไปอินเดียมาแล้ว บอกว่าเป็นการเดินทางที่ลำบากยาก
 แก่นที่สุดในชีวิต ไม่มีความปรารถนาจะไปอีก นอกจากว่า
 เพื่อการศึกษา อันนี้ก็เป็นเรื่องที่ไต่ยินเกี่ยวกับประเทศอินเดีย
 มาก่อน

ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องราวที่ตัวไปเห็นว่าเป็นอย่างไร
 อยากจะขอแทรกสักนิดหนึ่ง ที่พูดเมื่อกี้ว่าเดินทางไปนี้ ก็ได้
 ไปนมัสการสังเวชนียสถาน สังเวชนียสถานก็เป็นที่สำคัญทาง
 พระพุทธศาสนา แปลกันว่า สถานที่ตั้งแห่งความสังเวช
 ถ้าเป็นชาวพุทธไปก็ต้องมุ่งไปที่สังเวชนียสถาน ซึ่งมีอยู่
 ๔ แห่ง คือ สถานที่พระพุทธรเจ้าประสูติ สถานที่พระองค์
 ตรัสรู้ สถานที่พระองค์ทรงแสดงปฐมเทศนา และสถาน
 ที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน

ข้อที่อยากจะพูดแทรกในที่นี้ก็คือความหมายของคำว่า
 สังเวช รู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ต้องแก้ไข ทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

คำว่าสังเวชในภาษาไทย มักจะมองกันในแง่ของความสลดหดหู่ใจ หรือไม่ก็ห่อเหี่ยวไปเลย ซึ่งความหมายเดิมในบาลีไม่ใช่อย่างนั้น สังเวช^๕แปลว่ากระตุ้นเตือนหรือเร้าใจ เร้าใจให้อยากทำความดี ให้ไม่ประมาท ความหมายของคำหลายคำในภาษาบาลี อาตมภาพว่า เดียวกันมันตรงกันข้ามกับความหมายในภาษาไทย ต้องแก้ไขกันใหม่ เช่นอย่างในพระพุทฺธพจน์ที่ตรัสถึงเรื่อง สังเวช^๕นียสถาน ๔ นั้น ในพระไตรปิฎกในมหาปริณีพพานสูตร พระพุทฺธเจ้าได้ตรัสถึงสังเวช^๕นียสถาน ๔ โดยใช้คำควมว่าเป็นที่คณียสถานด้วย ทสฺสนียานิ สงฺเวชนียานิ จานานิ สถานทีอื่นเป็นที่คณียะ ๔ ที่นี้เราเอาเฉพาะคำหลัง ก็เหลืออยู่แต่สังเวช^๕นียพระพุทฺธเจ้าตรัสโดยปรารภถึงว่า สมัยก่อนเมื่อพระองค์ทรงพระชนม์อยู่ พระภิกษุทั้งหลายเดินทางมาจากที่ไกล ๆ มุ่งจะมาได้พบเห็นสนทนาปราศรัยกับพระภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นที่เจริญใจ (มโนภาวนี) เพราะว่าเมื่อมาเฝ้าพระพุทฺธเจ้าแล้วก็มีสาวกผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นผู้บริสุทธิ์ทรงคุณธรรมต่าง ๆ อยู่ด้วยมากมาย แต่เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธล่วงลับไปแล้ว ก็จะได้โอกาสเช่นนั้น ก็เลยให้มาสถานที่^๕ทั้ง ๔ นี้ เมื่อมาดูแล้ว เราก็อาจจะเกิดความรู้สึกได้หลาย

อย่าง อาจจะรู้สึกในแง่หนึ่ง ปลง เห็นไตรลักษณ์ โดยเฉพาะ
 ความไม่เที่ยงว่าพระพุทธเจ้า พระวรกายของพระองค์ก็ตกอยู่
 ในอำนาจของอิทธิธรรมตาต้องแตกสลายเสื่อมโทรมไป หรือจะ
 มองในแง่ว่า เกิดความรู้สึกปีติยินดีก็ให้เห็นว่า โอ...นี่สถาน
 ที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แสดงว่าพระพุทธเจ้า
 ของเรามีอยู่จริง พระองค์ได้เคยมาประทับในสถานที่นี้ เรา
 มาถึงสถานที่พระองค์เคยประทับ เคยทรงใช้สอย เคยทรง
 เสด็จมา เราก็เกิดความอิมเอิบใจ ปลานปล้มปีติยินดีขึ้นมา
 แล้วก็กำลังใจในการประพฤติปฏิบัติดีงาม ไม่ว่าจะนึกในแง่
 ไหนก็ตาม ถ้าทำให้เกิดความไม่ประมาท กิดชวนชวาย จะ
 ทำความดีงามแล้ว ความรู้สึกเราใจเตือนใจอย่างนั้น ท่าน
 เรียกว่า ความสังเวช ถ้าหากว่าเราประสบเรื่องความเกิด
 ความแก่ ความเจ็บ ความตายแล้ว มีความรู้สึกที่ไม่ประมาท
 เร่งชวนชวายทำความดีงามนั้น เรียกว่าเกิดความสังเวช ถ้า
 หากว่าเกิดความสลดหดหู่จะเป็นคุณธรรมได้อย่างไร มันไม่
 เป็นกุศลแล้วสลดหดหู่เป็นกิเลส เรียกว่า นีวรณ เป็นดินมิทธะ
 ไม่ดีแน่ๆ เพราะฉะนั้น อาตมาพบเลยพูดแทรกขึ้นมา เรื่อง
 ความหมายของคำว่าสังเวช ขอด่านไป

เมื่อเดินทางไป สังเกตดูในหมู่ท่านที่อยู่ในคณะเดิน
 ทางเอง สิ่งทีละละความรู้สึกก็เป็นเรื่องของความแห้งแล้ง
 ทั้งบนฟ้าและทั้งใบน้ำคน หมายความว่า บนผืนแผ่นดินนั้น
 ก็หาน้ำได้ยาก แห้งแล้ง ต้นไม้เขียว ๆ ก็ไม่ค่อยจะมี ดูหน้าตา
 คนที่ผ่านไปตั้งแต่เด็กจนผู้ใหญ่ ก็แห้งไปหมด นี่...เป็นสิ่งที่
 กระทบความรู้สึกในเบื้องต้น มีขอทานมากมายเต็มไปหมด
 ในแม่น้ำแทนที่จะมีน้ำก็มีแต่ทราย เช่น แม่น้ำเนรวิชัยรา ที่
 พระพุทธเจ้าไปประทับและได้ตรัสรู้อยู่บนริมฝั่งแม่น้ำนั้น บัดนี้
 ก็ไม่มีน้ำสักหยดเดียว มีแต่ทรายเต็มไปหมด บนภูเขาที่ไม่มี
 ต้นไม้ หาดต้นไม้ได้ยาก มีแต่หินแต่ทราย มีแต่ดินสีแดงอะไร
 พวกนี้ อาตมาภาพผ่านไปในสถานที่เหล่านี้ จิตใจก็หวนนึกมา
 ถึงเมืองไทยอยู่เสมอ มานึกถึงว่า เอ...ประเทศไทยของเรา
 นี่กำลังเดินไปสู่ภาวะ จะเป็นอย่างไรหรือไม่ เช่น มีการ
 ตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น ต่อไปเมืองไทยเราจะแห้งแล้งอย่าง
 นั้น น้ำจะเหลือแต่ทราย ภูเขาจะเหลือแต่ดินแดงหรือเปล่า มี
 ความรู้สึกเช่นนั้นอยู่ตลอดเวลา นี่ก็เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้น
 เป็นสิ่งที่เรียกว่าความรู้สึก เพราะฉะนั้นก็ไม่ต้องพูดถึงเหตุผล
 ห้ามไม่ได้ ยังไม่ใช่เรื่องถูกเรื่องผิดบอกแล้วว่าไปเห็นแล้วรู้สึก

อย่างนั้น ไม่ว่าใครที่ไปในคณะก็รู้สึกคล้าย ๆ กันอย่างนี้ อย่าง
ไรก็ตามเรื่องความรู้สึกอย่างเดียวกันไม่พอ เราจะต้องพูดกันถึง
เนื้อหาสาระเหตุผลต่อไป

อาตมาภาพอยากพูดสรุปโดยรวบรัด เพราะเวลาเรามี
น้อยถึงภาวะของประเทศอินเดียตามหัวข้อที่ตั้งไว้ว่า “อินเดีย
ในระหว่างและหลังพุทธกาล” ถ้าพูดโดยย่อแล้วก็มี ๒ ฝ่าย
คือ สิ่งที่ไม่เหมือนเดิมกับสิ่งที่เหมือนเดิม

เอาสิ่งที่ไม่เหมือนเดิมก่อน สิ่งที่ไม่เหมือนเดิม โดย
สภาพธรรมชาติ ก็คล้ายกับที่ได้กล่าวมาแล้วคือเรื่องต้นไม้
แม่น้ำธรรมชาติแวดล้อม ความอุดมสมบูรณ์ต่าง ๆ ที่เดียวกัน
มันไม่เป็นอย่างนั้น ถ้าเรามองย้อนไปในสมัยพุทธกาล โดย
ศึกษาจากคัมภีร์วรรณคดีพุทธศาสนาที่กล่าวถึง ก็เข้าใจว่าจะ
ต้องมีความอุดมสมบูรณ์ ถึงแม้จะไม่อุดมสมบูรณ์มากนัก แต่ก็
ต้องดีกว่าสมัยนี้ เช่น อย่างกล่าวถึงสถานที่ที่พระพุทธเจ้าประ
สูติก็เป็นป่า คือ บาลุมพินี ดงไม้สาละ บัดนี้มันไม่เป็นป่าแล้ว
มันเป็นที่โล่ง อย่างแม่น้ำเนรัญชรา ที่พระพุทธเจ้าไปประทับ
ทำความเพียรจนตรัสรู้ขึ้น ก็มีคำบรรยายไว้ในพระไตรปิฎก
กล่าวถึงธรรมชาติที่สวยงาม ต้นไม้ที่ร่มรื่นเขียวขจี มีท่อน้ำ มี

แม่น้ำกระ้างใสแจ้ว เป็นที่รื่นรมย์ใจ พระพุทธเจ้าเสวยข้าว
มธุปายาสแล้ว ก็ไปลอยดาดที่แม่น้ำเนรัญชรา แต่บัดนี้ แม่น้ำ
เนรัญชราค็มีแต่ทราย พระพุทธเจ้าจะไปลอยดาดได้อย่างไร
เฉพาะเดือน ๖ ไม่มีน้ำจะให้ลอยดาดได้แน่นอน

พูดถึงสภาพผู้คนที่มองเห็น โดยทั่วไปก็คือสภาพความ
ยากจนและเรื่องการศึกษา มีคนไม่รู้หนังสือมากมาย ถ้าเรา
มองกลับไปดูสภาพในสมัยพุทธกาล และพระพุทธเจ้าทรงตั้ง
คณะสงฆ์ ต่อมาก็มีภิกษุสงฆ์ มีภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุสงฆ์ก็มีผู้
ทรงความรู้ ภิกษุณีสงฆ์ก็มีพระเถรีที่ทรงปัญญาเป็นอัครสาวิกา
เป็นนักแสดงธรรมที่เก่งกาจ แม้แต่สาวิกาฝ่ายอุบาสิกา เป็น
กฤหัสถ์ก็มีที่เป็นเอตทัคคะในทางพหูสูต เป็นผู้คงแก่เรียน
แสดงว่า ในสมัยพุทธกาล อย่างน้อยพระพุทธศาสนาที่
ทำให้คนทั่วไปร่วมทั้งสตรีได้รับการศึกษาขึ้นมาเป็นอัน
มาก ครั้นมาถึงสมัยพระเจ้าอโศกที่เป็นกษัตริย์นับถือพระพุทธ-
ศาสนา ฝรั่งเศสเขียนหนังสือสันนิษฐานว่า สมัยนั้นมีการรู้หนังสือ
เป็นเปอร์เซ็นต์สูงเหลือเกิน แต่มาในสมัยปัจจุบัน อินเดีย
เสื่อมลงในด้านการศึกษา มีการศึกษาน้อย โดยเฉพาะก่อนที่
จะปรับปรุงประเทศแล้ว ก็ยังไม่ก้าวหน้าไปมากมายนัก เพราะ
ฉะนั้นในแง่นี้ก็ถือว่าเป็นความไม่เหมือนเดิม

ต่อไปด้านที่เหมือนเดิม ทิวาเหมือนเดิมก็คือ มีมาแต่
 ก่อนพุทธกาลอย่างไร เดียวกันก็อย่างนั้นว่าถึงในแง่เหมือน
 เดิมนี้ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ดีหรืออก เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าพยายาม
 แก้ไข แต่มันก็ไม่หมดสิ้นไปเหลืออยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้ เช่น
 การบำเพ็ญตบะ ทราบว่าที่อินเดียนั้น คนก็ยังบำเพ็ญทุกรกิริยา
 มีความเชื่อเหล่านั้นกันมาก นักบวชในลัทธิต่าง ๆ ก็ยังบำเพ็ญ
 ตบะกัน ยืนขาเดียวเหนียวกิ่งไม้ นอนบนหนาม อดอาหาร
 ดอนผมที่ละเส้นจนหมดศีรษะ ยืนกลางแดด อะไรต่างๆ เพื่อ
 บรรลุโมกษะ ยังทำกันอยู่ โยคีในประเทศอินเดียก็ยังถือกันมา
 เป็นพันๆ ปี ไม่ได้ต่างออกไป

ถัดไปก็เรื่อง วรรณะ วรรณะเป็นเครื่องแบ่งคนออก
 เป็นชนชั้น มีกษัตริย์ มีพราหมณ์ มีแพศย์ มีศูทร เกิดมา
 อย่างไรก็ต้องอยู่ในสภาวะในฐานะนั้นๆ ตลอดชาติ พระพุทธ-
 เจ้าอุบัติขึ้นมาก็พยายามแก้ไข ให้ถือว่าคนเรา^{นี้} จะสูงจะ
 ต่ำ มิใช่เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นเพราะการกระทำ
 ความประพฤติ มีการตั้งคณะสงฆ์ ไม่ว่าใครจะมาจาก
 วรรณะไหน เมื่อมาบวชแล้ว ก็จะเป็นสมณสาकขบุตร
 เสมอกัน พยายามแก้ไขมา แต่ศาสนาเดิมเขาก็พยายามดำรง

รักษาระบบนั้นไว้ จนกระทั่งต่อมาภายหลังพระพุทธศาสนา
เสื่อมระบอบวรรณะก็กลับยิ่งเข้มงวดกว่าเก่ากลับรุนแรงยิ่งขึ้น
จนกระทั่งปัจจุบันนี้ แม้ว่าในทางกฎหมาย รัฐบาลอินเดียจะ
ให้ถือว่าไม่มีชนชั้นวรรณะ แต่ในทางปฏิบัติก็ยังถือชนวรรณะ
อยู่ตามเดิมนั่นเอง เวลาที่ผ่านไปมาแล้วอินเดียก็ยังคงอยู่อย่าง
เดิมในเรื่องวรรณะ

อีกอย่างหนึ่งคือการบวงสรวงอันวอนเทพเจ้า อินเดีย
เป็นประเทศที่เต็มไปด้วยเทวดา มีเทพเจ้ามากมาย มี
พระพรหม พระประชาบดี ต่อมาพระศิวะ พระนารายณ์
เป็นเทพใหญ่ แยกแยกกันเป็นนิกายต่างๆ พวกหนึ่งนับถือ
พระศิวะ ก็เป็นนิกายไศวะก็นับถือว่าพระศิวะยิ่งใหญ่ที่สุด อีก
พวกหนึ่งนับถือพระวิษณุ ถือว่าพระนารายณ์ยิ่งใหญ่กว่า
ก็เป็นนิกายไวษณพหรือไวษณะเป็นต้น แล้วก็มีเทวดาต่าง ๆ
เล็กน้อยลงไปมากมาย มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เยอะเยอะ เทียว
ก็ยังมีการบวงสรวงอันวอนเทวดากันทั่วไปนี้ก็เหมือนเดิม

ทีนี้สิ่งที่ไม่เหมือนเดิมซัด ๆ ก็คือพุทธศาสนาเองนั้น
แหละ เคยอยู่ในประเทศอินเดียเจริญรุ่งเรือง บัดนี้ก็สูญสิ้น
ไปจากประเทศอินเดียเสียแล้ว นี่แสดงว่าไม่เหมือนแน่ ๆ แต่

มีนักปราชญ์กล่าวว่า ถึงแม้พุทธศาสนาจะสูญสิ้นไปจากอินเดียแล้วก็ตาม (เดี๋ยวนี้อาจจะเริ่มกลับไปบ้างนิด ๆ หน่อย ๆ) แต่อิทธิพลของพุทธศาสนา สิ่งทีพระพุทธรศาสนาสอนไว้ก็ทำได้อื่นสูญไปไม่ กลับมีอิทธิพลต่อศาสนาในท้องถิ่นเดิมอย่างศาสนาฮินดู ก็ต้องปรับปรุงตัว ต้องรับเอาคำสอนในพระพุทธรศาสนาเข้าไปที่เห็นชัด ๆ ก็ได้แก่หลักอหิงสา ศาสนาพราหมณ์ที่มาเป็นศาสนาฮินดูนั้น เดิมเป็นศาสนาแห่งการบูชาัญฆ่าสัตว์ ตลอดจนกระทั่งฆ่าคนบูชาัญ ที่นี้พระพุทธรศาสนาเกิดขึ้นมาสั่งสอนเรื่องความเมตตากรุณา ความช่วยเหลือกัน การงดเว้นจากการเบียดเบียน คำสอนเหล่านี้ก็ทำให้ศาสนาพราหมณ์ต้องปรับปรุงตัวเอง กระทั่งภายหลังศาสนาฮินดูกลายเป็นศาสนาแห่งการไม่กินเนื้อสัตว์ไป คนแขกโดยทั่วไปชาวฮินดูไม่กินเนื้อสัตว์ อาจจะเป็นด้วยว่าต้องการแข่งกับพุทธรศาสนา ให้เห็นว่าฉันดีอหิงสายิ่งกว่าในพุทธรศาสนาด้วยซ้ำไป

นี่ก็เป็นเรื่องต่าง ๆ ที่นำมากล่าว แต่ภาพหนึ่งที่ปรากฏขึ้นมาก็คือความรู้สึกที่ว่าอินเดียเป็นตุ้โครอดีต คือใครไปประเทศอินเดียก็มุ่งจะไปดูภาพความเจริญซึ่งเป็นอารยธรรมใน

อดีต เมื่อ ๒๐๐๐-๓๐๐๐ ปี ๑๐๐๐ กว่าปี ๕๐๐-๑๐๐ ปี
มาแล้ว คนที่ต้องการไปอินเดีย เพื่อดูภาพปัจจุบันนี้หายาก
หมายความว่า ถ้าไม่มีซากของอดีตที่แสดงว่าอินเดียเคยเจริญ
รุ่งเรืองมีอารยธรรม คนก็ไม่รู้จะไปประเทศอินเดียทำไม
เพราะฉะนั้นในแง่หนึ่งเลยเรียกว่าเป็นตู้โชว์ของอดีต

อยากจะพูดถึงเรื่องที่ควรเน้นสักนิดหน่อย ในเวลาอัน
จำกัดต้องยกประเด็นอันน่าจะพูดขึ้นมาพูดเป็นเรื่อง ๆ ที่เห็นใน
บรรดาเรื่องที่ผ่านมา ที่ว่าเหมือนและไม่เหมือนอะไรต่าง ๆ
ในครั้งพุทธกาลกับครั้งปัจจุบันนี้ ก็มีเรื่องที่เด่นในความ
รู้สึกของอาตมาภาพเมื่อเดินทางไปประเทศอินเดีย ๒ เรื่องหรือ
๒ สิ่ง แต่ ๒ เรื่องนี้ อาจจะเป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ เพราะ
บางที ๓ อย่างแต่เป็นเรื่องเดียวกันก็มี ในที่นี้ก็มี ๒ อย่างที่
เด่นในความรู้สึก

อันหนึ่งก็คือ ความแห้งแล้ง

สองก็คือ เรื่องเทวดา

ไปในอินเดีย ภาพสองอย่างนี้มีมากทำให้เด่นในความรู้สึก

เรื่องความแห้งแล้งกับเทวดานี้ เป็น ๒ อย่างก็จริง

แต่อาจสัมพันธ์เป็นเรื่องเดียวกันก็ได้ ถ้าเอามาบรรจบกัน
 ลองพูดดู ก็อาจจะบอกว่า ในประเทศอินเดีย^๕นั้นบนแผ่นดิน
 ก็เต็มไปด้วยความแห้งแล้งยากไร้ บนฝั่งปากก็เต็มไปด้วย
 เทวดาผู้ทรงฤทธิ์ เมื่อเอามาบรรจบกันอย่างนั้นแล้วจะได้ความ
 คิดว่าอย่างไร

ข้อที่หนึ่ง บางท่านก็อาจจะคิดว่าประเทศอินเดียก็มี
 เทวดายิ่งใหญ่ ทรงฤทธิ์อำนาจมาก มีทั้งพระพรหม พระศิวะ
 พระนารายณ์ ทำไมจึงปล่อยให้ประเทศอินเดียให้โทรม ทำไม
 ไม่ช่วยแก้ไขให้เป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ อุดมสมบูรณ์ เพราะ
 เทพเหล่านั้นใหญ่โตเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ควบคุมบันดาลทุกสิ่ง
 ทุกอย่าง คนอินเดียก็บวงสรวงบูชานับถือท่านเหลือเกินด้วย
 ทำไมท่านปล่อยให้ประเทศอินเดียให้มันแห้งแล้ง ยากไร้อย่าง
 นั้น นักเบนแห่งหนึ่ง^๕ที่อาจจะคิดขึ้นมาแย้งขอผ่านไปก่อน

ขอแทรกตรงนี้น้อย เช่นอย่าง พระพรหมนั้น เวลา
 ๕^๕ในเมื่อก็นับถือเช่นสรวงบูชาท่านมาก คนบางคน^๕ที่รู้
 เห็นพฤติกรรมของท่านดี อาจจะตัดพ้อท่านขึ้นมา^๕ก็ได้ว่า
 ท่านรับเครื่องเช่นสังเวไนอินเดียมานาน จนเวลา^๕อินเดีย

แห่งแล้งหมด จนไม่มีอะไรเช่นไหว้อีกแล้ว และทง ๆ
 ที่เขาก็นับถือนบูชาท่านอยู่ท่านก็ละทิ้งเขาเสีย มารับ
 เครื่องเช่นสรวงบูชาต่อที่เมืองไทย ปล่อยให้อินเดียชুব
 โทรมผจญชะตากรรมไปตามลำพัง ต่อไปภายหน้า พอ
 เครื่องเช่นสรวงบูชาที่เมืองไทยร่อยหรอ แผ่นดินไทย
 ไปหาเครื่องเช่น ฤ ที่ใหม่ในดินแดนอื่น เช่นที่ท่านได้
 ทำมาแล้วกับอินเดีย

แง่ที่สอง อาจจะมีความสัมพันธ์เป็นวงจรแบบ
 ปฏิจสมุปบาท ก็คือ คนมีความหวังพึ่งเทวดามากก็สวด
 อ้อนวอน รอคอยความช่วยเหลือ ไม่ทำการทํางาน ไม่เพียร
 พยายามด้วยตนเอง เมื่อไม่เพียรพยายามด้วยตนเองก็ยิ่งยาก
 จนชั้นแค่นลง ยิ่งยากจนชั้นแค่นลง ไม่มีใครช่วยเหลือได้ ก็
 ยิ่งหวังพึ่งเทวดามากขึ้น หวังพึ่งเทวดามากขึ้นไม่ทำอะไรมัน
 ก็ยิ่งยากจน เพราะฉะนั้นมันก็สนับสนุนซึ่งกันและกันให้ยิ่ง
 หนักลง ๆ กลายเป็นวงจรปฏิจสมุปบาทไป

ก็เลยนึกว่า คนอินเดียปลอบใจตัวด้วยเทวดา แล้ว
 ก็มานึกถึงเมืองไทยว่าเหมือนคนไทยปลอบใจตัวด้วยสุรา
 และการพนัน นี่เป็นข้อคิดอันหนึ่ง ก็เป็นลักษณะของการ

ปลอบใจตัว อยู่ด้วยความหวัง ที่ทำให้ไม่เพียรพยายาม
 ขวนขวายที่จะแก้ไขปรับปรุงทำการงาน เผื่อแต่รอคอยผลที่
 จะลอยมา อันนั้นก็จะเป็นทางแห่งความเสื่อม จะเป็นการ
 ปลอบใจตัวด้วยเทวดา หรือจะปลอบใจด้วยสุราและการพนัน
 ก็จะมีผลออกมาคล้าย ๆ กัน

๔๕๕ ๔๕๕ ไทยเรานี้ มันจะหนักขึ้นไปอีก
 ๔๕๕ จะเพิ่มการปลอบใจตัวด้วยเทวดาเข้ามาอีกหนึ่ง ก
 ๔๕๕ เป็นสาม คือ ปลอบใจตัวด้วยเทวดา ด้วยสุราและ
 ๔๕๕ การพนัน ถ้าอย่างนั้นก็ไม่ว่าจะพัฒนาประเทศกันได้อย่างไร
 ๔๕๕ ไร นักเป็นข้อคิดต่างๆ ที่เกิดขึ้นมา

อย่างเรื่องเทวดาของอินเดีย ท่านมีอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ
 มากมายเหลือเกิน เทพเจ้า ๒ องค์ อาจจะมารบกันยกกอง
 ทักษมีพลงนิกายเป็นแสน เป็นล้าน เป็นโกฏิ ยกทัพมาแล้ว
 ก็แสดงฤทธิ์กัน เทพองค์ ก. อาจจะดลบันดาลด้วยอิทธิฤทธิ์
 ให้เทพองค์ ข. ตกจากสวรรค์ ลงไปใต้บาดาล เทพองค์
 ข. นั้นตกจากสวรรค์ ลงไปใต้บาดาล เทพองค์ ข. นั้นตก
 ไปใต้บาดาลแล้วก็แสดงฤทธิ์ บันดาลให้ตัวใหญ่โตขึ้นมา สูง
 จากบาดาลขึ้นมาถึงสวรรค์ตัวใหญ่มาก ก็จับเทพองค์ ก. ก็

เอาพระขรรค์ขว้างไปถูกเทพองค์ ข. เสียงดังเปรี้ยงปร้าง พระ
 เทียรขาดอะไรทำนองนั้น ก็เป็นเรื่องสนุกสนาน อัจฉรย์
 คึกคักดี คนที่นับถือฟังเรื่องเหล่านี้ ก็ทำให้ลืมความทุกข์ยาก
 ไปได้ชั่วคราว สนุกสนานตื่นเต้น ก็เลยมีความหวังกับเทพเจ้า
 ผู้ยิ่งใหญ่ นี่ก็เป็นเรื่องของเทวดาที่มีมาในคติของฮินดู

ในพุทธศาสนาเรา ๆ ก็กล่าวถึงเรื่องเทวดาเหมือนกัน
 อาตมภาพว่า ในสมัยปัจจุบันนี้ การเกี่ยวข้องกับเทวดาซ้ก็จะ
 มากขึ้น เราน่าจะมาพูดถึงทัศนคติทำที่ของพุทธศาสนาต่อ
 เทวดาให้มันชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะว่า มันต่างจากความ
 นับถือของศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูอย่างไร มิฉะนั้นแล้วชาว
 พุทธจะไขว้เขว ซึ่งการแยกการปฏิบัติให้ถูกต้องเป็นเรื่อง
 สำคัญมาก

อาตมภาพอยากจะยกพุทธพจน์ข้อหนึ่งขึ้นมาอ้างไว้ก่อน
 เมื่อพระพุทธเจ้าประสูติท่านเล่าว่า พระองค์ได้ประกาศเปล่ง
 อาสภิวาจา หรือวาจาอันอาภวัญว่า อคฺโคหมสมฺมิ โลกสฺส,
 เชฏฺฐโฆหมสมฺมิ โลกสฺส, เสฏฺฐโฆหมสมฺมิ โลกสฺส แปลว่า
 เราเป็นบุคคลผู้เลิศแห่งโลก เราเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในโลก
 เราเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก บางท่านว่าพระพุทธเจ้าทำไม

ประกาศพระองค์ยิ่งใหญ่อย่างนั้นะ ที่จริง อาตมภาพมองว่า
 นี่คือการประกาศอิสรภาพของมนุษย์ คำต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้า
 ประกาศในออสถิวาจา^๕นั้น แต่ก่อนโน้นเป็นคำที่ศาสนา
 พราหมณ์เขาใช้แสดงความยิ่งใหญ่ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า^๕นั้น
 หมายความว่า ก่อนพุทธกาล^๕นั้น คนทั้งหลายยอมตนต่อ
 เทพเจ้าไปหมด มีแต่เทพเป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้สร้างโลก เป็น
 ผู้บันดาลทุกอย่าง มนุษย์ได้แต่พากันบูชา^๕ บวงสรวง
 อ้อนวอนด้วยประการต่างๆ ผากชะตากรรมไว้กับการดลบันดาล
 ของเทพเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นพระองค์^๕ประกาศ
 อิสรภาพว่ามนุษย์^๕นี้แหละสามารถจะฝึกตนให้ประ
 เสริฐ^๕ เป็นพระพุทธเจ้าที่เลิศยิ่งกว่าเทพทั้งหลายทั้งหมด
 เทวดา มาร พรหม ต้องบูชาพระพุทธเจ้า^๕ทั้งนั้น นี่เป็น
 การประกาศอิสรภาพของมนุษย์ แต่เราได้คัดอันนี้หรือเปล่า
 นี้ก็เป็นข้อที่น่าพิจารณา

หลักการในพระพุทธศาสนานั้น ให้เปลี่ยนจากการ
 หวังพึ่งเทวดามาเชื่อกรรม เชื่อกรรมก็คือเชื่อการกระทำ
 หมายความว่า เราต้องการผลก็ต้องกระทำเหตุ เราเชื่อ
 การกระทำใหม่ มั่นใจในการทำความดีใหม่ หรือจะเชื่อหวัง

การอ้อนวอน นี้เป็นเรื่องสำคัญ นี้เป็นจุดตัดสินว่าเป็นพุทธ
หรือเป็นพราหมณ์

พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธเทวดานี้เป็นข้อที่
พิจารณาอันหนึ่ง แล้วก็ไม่ได้ให้เป็นปฏิบัติต่อเทวดา แต่
ท่านมีหลักการปฏิบัติชัดเจนในเรื่องเทวดา คือให้อยู่ร่วมกัน
กับเทวดาด้วยไมตรีจิตมิตรภาพฐานเพื่อนร่วมโลกเพื่อนร่วม
ทุกข์ ร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น จะเหมือนญาติ
หรือเหมือนมิตรร่วมโลกก็แล้วแต่ แล้วท่านก็สอนตัวอย่างไว้
มากมายให้ชาวพุทธปฏิบัติให้ถูกต้องในเรื่องเทวดา แต่บางที
เราก็ไม่ได้สังเกตว่าท่านสอนไว้อย่างไร อาตมภาพจะเล่าเรื่อง
ที่ท่านสอนไว้สัก ๓ เรื่อง แล้วจะสรุปเป็นข้อปฏิบัติของชาว
พุทธต่อเทวดาได้

เรื่องที่ ๑ คือ เรื่องมหาชนกชาดก หรือมหาชนาใน
ทศชาติ มหาชนกแสดงวิริยบารมีคือความเพียรพยายาม ท่าน
เล่าว่า มหาชนกได้เดินทางไปในเรือเดินสมุทร แล้วเรือแตก
เมื่อเรือแตกกลางทะเลนั้นคนจำนวนมาก บางพวกก็ได้แต่
ทุกข์ใจ ระส่ำระสายร้องไห้เศร้าโศก บางพวกก็แสดงความ
ท้อแท้หมดอาลัยตายอยากในชีวิต บางพวกก็อ้อนวอนเทพเจ้า

ที่ตนนับถือขอให้มาช่วย แต่มหาชนกโพธิสัตว์ หากกระทำ
 เช่นนั้นไม่ ท่านใช้ปัญญาของมนุษย์พิจารณาว่า เมื่อปัญหา
 เกิดขึ้นเช่นนี้ เราจะแก้ปัญหายังไง แล้วท่านก็หาทางออก
 ในที่สุดท่านก็ได้ทำก่อนไม้ก่อนใหญ่มาอันหนึ่ง พอเรือแตกไม่
 นานคนอื่นก็ตายหมด แต่มหาชนกก็อาศัยก่อนไม้ั้นเกาะลอย
 ไปในทะเล เพียรพยายามว่ายน้ำไปเรื่อย ไม่รู้จักสิ้นสุด จน
 กระทั่ง นางมณีเมขลาเทพธิดาประจำมหาสมุทรได้มองเห็น
 และตามดูพฤติกรรมของท้าวมหาชนกนี้ ว่าทำไมจึงเพียร
 พยายามอยู่ได้อย่างนั้น แล้วก็เลยมาแกลงทอดสอบดู นาง
 เทพธิดาถามว่า ใครนั่นนะ มาเพียรพยายามว่ายน้ำอยู่กลาง
 มหาสมุทร ทั้ง ๆ ที่มองไม่เห็นฝั่ง ถ้าขึ้นพยายามอย่างนี้ต่อ
 ไปไม่เห็นจุดหมายก็คงตายเปล่า มหาชนกโพธิสัตว์ก็ตอบว่า
 เราจะตายก็ไม่เป็นไร ถ้าเราได้เพียรพยายามทำหน้าที่
 ของคนแล้ว ถึงตายก็ตายไปอย่างไม่เป็นหนี้ใคร ถ้าได้
 ทำกิจหรือหน้าที่ของลูกผู้ชายแล้ว จะเป็นอย่างไรก็ไม่ต้องเสีย
 ใจ ไม่ต้องเคียดระแค้นใจ ท่านว่าอย่างนี้ แล้วก็โต้ตอบกันไป
 มา ในที่สุดนางมณีเมขลาก็เลยช่วยพาขึ้นฝั่งไป นี่เป็นเรื่อง
 ที่ ๑ เดียวจะสรุปว่าท่านสอนอะไรบ้าง

เรื่องที่ ๒ มีกษัตริย์ ๒ เมือง คือ กษัตริย์ฝ่าย ก. กับ

ฝ่าย ข. ยกทัพมาตั้งเตรียมพร้อมที่จะรบกัน ตอนนั้นก็มีเสียง
 เล่าลือกันว่า มีพระฤๅษีท่านหนึ่ง ตั้งอาศรมอยู่ริมแม่น้ำคงคา
 พระฤๅษีนี้ติดต่อกับพระอินทร์ได้แล้วก็ถามพระอินทร์ว่า เหตุ-
 การณ์ภายนอกจะเป็นอย่างไร ในเมื่อชื่อเสียงเล่าลืออย่างนี้
 กษัตริย์ทั้ง ๒ ฝ่ายก็อยากจะรู้ว่าใครจะแพ้ ก็เลยหาโอกาสลอบ
 ไปถามพระฤๅษีนี้ ปรากฏว่าไปถามคนละครึ่งมหา กษัตริย์ฝ่าย
 ก. ก็ไปถาม พระฤๅษีก็นัดให้มาวันนั้น ฉะนั้นจะพบกับพระ
 อินทร์ก่อน แล้วค่อยมาเอาคำตอบ พอมารับคำตอบท่านก็
 บอกว่า กษัตริย์ ก. ชนะพระอินทร์บอกแล้ว ต่อมากษัตริย์
 ข. ถามบ้าง พระฤๅษีก็บอกว่าท่านน่าจะแพ้ พระอินทร์บอก
 อย่างนั้น ที่นี้ กษัตริย์ฝ่าย ก. ได้รับคำทำนายว่าจะชนะ มา
 บอกเสนาข้าทหารก็เลยสนุกสนานเปลวเพลิงลุกกันใหญ่ หมู่
 ทหารเมามายหลับไหลกันเต็มที ฝ่าย กษัตริย์ ข. ได้รับคำทำ
 นายว่าจะแพ้ แต่เป็นกษัตริย์ที่ไม่ยอมย่อท้อ ก็เลยยิ่งระวัง
 ตัวใหญ่เตรียมการมากยิ่งขึ้น เพียงพยายามกระทำการด้วย
 ความรอบคอบ วางแผนอย่างดี ผลที่สุดเมื่อรบกันจริงก็
 ปรากฏว่า กษัตริย์ฝ่าย ข. ชนะ กษัตริย์ฝ่าย ก. กษัตริย์ฝ่าย ก.
 ก็เสียใจโกรธเคืองพระฤๅษีมาก ว่าฤๅษีหลอกต้ม เมื่อหนี
 ทัพไปวิ่งมาผ่านอาศรมพระฤๅษี ก็ร้องตะโกนว่าพระฤๅษีโกหก

ฝ่ายพระฤๅษีก็น้อยใจว่าพระอินทร์ทำไมมาหลอกเรานะ ทำให้เราเสียชื่อในหมู่มนุษย์ รอเวลาพระอินทร์ลงมาก็เลยต่อว่าพระอินทร์ พระอินทร์ก็ให้คติออกมาบอกว่า “ความเพียรพยายามของมนุษย์นั้น แม้แต่เทวดาก็แยกกันไม่ได้” นี้เป็นคติในทางพุทธศาสนาในเรื่องเทวดาอย่างหนึ่ง

เรื่อง ๓ มีครอบครัวหนึ่งที่นับถือพระพุทธศาสนา พระภิกษุที่ตระกูลนี้บารุงอยู่เป็นประจำนั้น ท่านไปปฏิบัติธรรมอยู่ในป่า เทวดาที่อยู่ในบริเวณนั้นก็มีความอิจฉาใจเพราะมีผู้ทรงศีล ทรงคุณธรรมมาอาศัยอยู่ ตนอยู่จะทำอะไรก็ไม่ค่อยสะดวก ก็เลยอยากจะแก้งหาทางไล่ให้พระภิกษุของคณีนี้ออกไปเสีย แต่ต้องทำให้ท่านเสียศีลก่อนจึงจะไล่ได้ ก็ใช้วิธีไปบีบบั่นเอาทางครอบครัวที่บารุง โดยไปสิงในร่างของลูกชายของตระกูลนั้น ทำให้คบคิด แล้วก็บอกแก่อุบาสกที่บ้านว่า ท่านจะต้องให้พระภิกษุรูปนั้น ทำอย่างนั้น ซึ่งเป็นการทำให้เสียศีล แล้วฉันจึงจะออก อุบาสกเป็นผู้มั่นคงในธรรมะก็ไม่ยอมปฏิบัติตาม ลูกฉันจะตายก็ยอมละ แต่ฉันจะไม่ยอมประพฤติกดละเมิดธรรมเป็นอันขาด ผลที่สุดด้วยอำนาจของคุณธรรม ความมั่นในธรรมของอุบาสกผู้นั้น เทวดาก็เป็นฝ่ายแพ้ไป

หรืออย่างเรื่อง อนาถบิณฑิกเศรษฐีที่เป็นเศรษฐีใหญ่
ในสมัยพุทธกาลและเป็นอุบาสกใหญ่ในพระพุทธศาสนา
เหมือนกัน อันนั้นเทวดาที่อยู่ในเขตบ้านของท่านก็มาชวน
ให้เลิกทำบุญทำทานอะไร เศรษฐีก็ไม่ยอมและขับไล่เทวดา
ออกจากบ้าน เทวดาเดือดร้อนต้องไปหาทางคืนดี เอาอก
เอาใจท่านเศรษฐีต่าง ๆ ท่านจึงยอมให้กลับเข้าไปอยู่ในบ้าน
ได้

อันนี้ก็เป็นคติในพระพุทธศาสนา จะสรุป ทำที่ของ
พระพุทธศาสนาที่มีต่อเทวดาก็มีดังนี้

ประการที่ ๑ ท่านให้เราอยู่ร่วมกับเทวดาอย่างมิตร
อย่างผู้ร่วมทุกข์ร่วมสุขในโลก ให้แผ่เมตตาไมตรีจิตต่อกัน
ไม่เบียดเบียนกัน ให้เกียรติต่อกัน เคารพนับถือเหมือน
อย่างญาติมิตรหรือผู้ใหญ่ผู้น้อย แต่ไม่ให้ไปหวังพึ่งอันนอน
กันอยู่ มนุษย์ต้องเพียรพยายามทำกิจของตนไป เราต้อง
เพียรทำกิจหน้าที่ของเราให้เต็มที่ ไม่ต้องรอการอันนอน
หรือหวังพึ่งเทวดา ถ้าเทวดามีคุณธรรมเป็นเทวดาดี เขาเห็น
ควรช่วยเขาก็จะมาช่วยเอง นั่นก็เป็นเรื่องความดีของเขา ถ้า
เทวดาไม่ดี ไม่มีคุณธรรม ไม่มีเทวดาดีมาช่วยก็ให้มันรู้ไป

ก็เหมือนอย่างกรณีมหาชน ท่านทำความเพียรของท่านไป
ไม่ต้องคำนึงถึงเทวดาหรืออะไรทั้งนั้น เห็นโดยเหตุผลว่าถูก
ต้องควรทำแน่นอนก็ทำไป นางมณีเมขลาเป็นเทวดายังมีคุณ
ธรรมอยู่อรนทนโมได้ก็ต้องมาช่วย อันนั้นเป็นเรื่องของ
เทวดาเอง เมื่อเขามีคุณธรรมเขาก็มาช่วย ไม่มีคุณธรรมก็
ไม่มาช่วยก็แล้วไป

ประการที่ ๒ ที่บอกไว้ชัดในเรื่องที่ ๒ คือความเพียร
พยายามของมนุษย์นั้น แม้แต่เทวดาก็เกิดกันไม่ได้
อาตมาภาพไปมองภาพอินเดียแล้วก็นึกถึงชาวยิว เป็นเรื่อง
ความคิดคำนึง อาจจริงหรือไม่จริงก็เล่าให้ฟังกัน คนยิวนั้น
หวังฟังการกระทำของมนุษย์ แต่คนอินเดียหวังฟังการ
กระทำของเทวดา รอคอยการช่วยเหลือของเทวดา คนยิว
หวังฟังการกระทำของมนุษย์อย่างไร คือหวังฟังตัวเอง ได้
ทราบจากคนที่ไปเมืองยิวมาว่า คนเมืองยิวเขาฝึกกันมาอย่าง
ดี ทุกคนทำได้ทุกอย่างดี ทุกคนทำได้ทุกอย่างจะเป็นผู้หญิง
ผู้ชายก็ตาม ถ้าลงเรือก็ขับเรือได้ ถ้าขึ้นรถก็ขับรถได้ ขึ้น
เครื่องบินก็ขับเครื่องบินได้ มีกรณีต้องมีช่างซ่อมอะไร ทำ
ได้ทุกอย่างหมายความว่าคนเดียวทำได้ เหมือนกับคนชาติอื่น

๑๐ คน เพราะฉะนั้นรบกับคนชาติอื่นมีกำลังมากกว่า ๑๐
 เท่า ๒๐ เท่า เขาก็เอาชนะได้ ที่จริงยิวก็นับถือเทวดาเหมือน
 กัน แต่เทวดาคือ พระยะโฮวา ท่านให้แผ่นดินแห่งสัญญา
 ไว้ในกาลภายหน้าอีกนาน ที่นี้จะมาช่วยในอีกกี่พันปี ก็หมิ่น
 บิดไม่รู้อ่อนนุชเธอต้องช่วยตัวเองไปก่อน เพราะฉะนั้นพวก
 ยิวก็ต้องช่วยตัวเอง ก็เลยทำกันเต็มที่ ใช้ความเพียรของ
 มนุษย์อย่างสุดกำลัง ไม่รอความหวังจากเทวดา จุดสำคัญ
 ก็คือมนุษย์ต้องเพียรพยายามด้วยตนเอง หวังฟังการกระ
 ทำของตนพุทธศาสนาสอนไว้แล้วให้เชื่อการกระทำ ไม่
 ไขไปหวังพึ่งอันวอนพระเจ้าอยู่

ประการที่ ๓ เรื่องการปฏิบัติต่อเทวดา ก็คือ ใน
 บรรดาเทวดาทั้งหลายนั้น อาจจะมีเทวดาที่ไม่มีคุณธรรม
 เทวดามีฉันทิฐิ เป็นต้น พวกนี้อาจจะมาล่อหลอกมนุษย์ให้
 มนุษย์ประพฤติดิฉิธรรม หรือว่ามาช่วยเหลื้อมนุษย์เพียงหวัง
 เครื่องเช่นสังเวย เป็นต้น ถ้าหากเป็นเช่นนั้น ชาวพุทธก็จะ
 ไม่ยอม ต้องถือว่าธรรมเป็นสำคัญ ยึดเอาหลักการไว้ไม่ยอม
 แม้แต่เทวดา ถ้าหากเขาประพฤติดิฉิธรรม นี้ก็เป็นคติของ
 พระพุทธศาสนาในเรื่องเทวดา ซึ่งเราไม่ได้ปฏิเสธความมีอยู่
 แต่ว่าสอนให้ปฏิบัติให้ถูกต้อง

อาตมภาพอยากพูดอีกอย่างหนึ่งคือความจริง บทบาท
 ของเทวดานั้นก็คล้ายกับบทบาทของผู้ใหญ่ในสังคม นั่นก็จะมีผู้
 ใหญ่และผู้ย่อยในแง่หนึ่งผู้ใหญ่อีกเปรียบเหมือนเทวดาแต่แบ่ง
 ออกไปก็มี ผู้ใหญ่แบบเทวดาฮินดูกับผู้ใหญ่แบบเทวดาพุทธ
 ถ้าเป็นผู้ใหญ่แบบเทวดาฮินดู ก็เป็นผู้ใหญ่แบบที่มองหาเครื่อง
 เช่น อาจจะไม่ต้องเป็นเครื่องเช่นสินบนอะไรอย่างอ่อน ๆ ก็
 อาจจะเป็นการเอาอกเอาใจการพะเน้าพะนอ แค่นี้ก็ถือว่าเป็น
 เทวดารอเครื่องเช่น เรียกว่า เทวดาแบบฮินดู

ทีนี้เทวดาแบบพุทธเป็นอย่างไร เทวดาแบบพุทธนั้น
 ก็คอยดูแลสอดส่องว่า มีใครทำความดีบ้างใครทำความดีก็เข้าไป
 โอบอุ้มสนับสนุน ไม่ต้องรื้อให้เขามาพะเน้าพะนอเอาใจ
 เหมือนอย่างเรื่องมหานกก็เป็นตัวอย่างที่ได้สอนแล้วว่า
 บทบาทของผู้ใหญ่ในทางพุทธเป็นอย่างไรเทวดาที่ดีต้องคอย
 สอดส่องมนุษย์ที่ทำความดี แล้วไปช่วยเหลือเขาเอง ไม่ใช่
 รอให้มนุษย์ไปอ้อนวอนหรือเช่นสรวงสังเวชเอาอกเอาใจ

เพราะฉะนั้น ผู้ใหญ่ก็เช่นเดียวกัน ถ้าเราถือเทวดา
 ตามคติฮินดู ต่อไปผู้ใหญ่ของเราจะเป็นแบบเทวดาฮินดู คือ
 เป็นผู้ใหญ่ออกการเอาใจ แต่ถ้าเราปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก

พุทธศาสนา เราก็จะมีผู้ใหญ่ในสังคมประเภทที่คอยสอดส่อง
การกระทำความดีของผู้น้อย แล้วไปช่วยโอบอุ้มสนับสนุน
นี่ก็เป็นคติที่เป็นประโยชน์

ความจริงเรื่องนี้ก็เป็นวงจรปฏิจาสมุปบาท มั่นยืน
กลับไป แล้วก็ย้อนกลับมาถ้าหากว่ามนุษย์นั้นคอยจะหวังพึ่ง
เทวดา เช่นสรวงบุชา ต่อมาเราก็จะมีเทวดา เช่นสรวงบุชา
ต่อมาเราก็จะมีเทวดาชนิดที่ชอบเครื่องเช่น หรือเทวดาที่
ชอบเครื่องเช่นก็จะมาอยู่ใกล้มนุษย์ เทวดาดี ๆ ที่จะช่วยเหลือ
ผู้มีคุณธรรม ก็อาจจะหนีหายไปหรือเข้ามาไม่ถึง มันเป็นวงจร
กลับไปกลับมาอย่างนี้ ที่นเมื่อเทวดามาคอยรอกเครื่องเช่น
แล้วจึงจะช่วย ก็ยังทำให้มนุษย์ยิ่งเช่นสรวงมากขึ้น แล้ว
มนุษย์ก็บ่นกันหาว่าทำดีแล้วไม่ได้ดี คนไม่ทำดีก็ได้ดีวิปริต
ไปหมด ฉะนั้นจึงต้องหาทางที่จะแหวกวงล้อม ทำลายวงจร
ปฏิจาสมุปบาทแบบนี้ออกไปเสีย ในสังคมเดียวกันก็เหมือน
กัน เมื่อผู้ใหญ่ออกใจเอาใจก็จะมีผู้ย่อยประเภทไม่
ชอบทำงานก็อยากมาคอยเอาใจใส่ผู้ใหญ่ ผู้ย่อย
ชอบเอาใจใส่ผู้ใหญ่อ้อมมาเราก็จะได้แต่ผู้ใหญ่ที่คอยรอก
เอาใจของผู้น้อย มันกลับไปกลับมา ที่นี้จะแก้จุด
ไหนมันก็แก้ได้ทั้งสนมันก็ทำให้วงจรนี้ขาดไป

ทั้งหมดนั้นก็เป็นคติต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องเทวดา แต่โดยสรุปก็คือว่า อาตมภาพได้ไปอินเดียมา ซึ่งอินเดียนั้นก็เป็นดินแดนแห่งแดนโกฏีเทวดา ก่อนพุทธกาลนั้นเทวดายิ่งใหญ่มาก ก็เป็นเจ้านายมนุษย์ ครั้นมาถึงพุทธกาลพระพุทเจ้าได้ทำให้เทวดาลงมาเป็นมิตรของมนุษย์ มาอยู่ร่วมกันฉันมิตร ครั้นภายหลังพุทธกาลต่อมาอีกไม่นาน เทวดาก็เริ่มขยายจำนวนมีมากมายขึ้น แล้วก็มีคามยิ่งใหญ่มา จนกระทั่งในที่สุดแม้พระพุทเจ้าเองก็ได้กลายเป็นนารายณ์อวตารปางหนึ่งไป เมื่อพระพุทเจ้ากลายเป็นเพียงอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ผลที่สุดศาสนาพราหมณ์หรือเทวดาก็เลยเบียดพระพุทธศาสนาตกจากประเทศอินเดียไป อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็ต้องมาถือว่า ประเทศไทยเราขณะนี้กำลังเดินทางไปในวิถีเดียวกับอินเดียหรือเปล่านั้น ถ้าเป็นเช่นนั้น พุทธศาสนาก็อาจถูกเทวดาเบียดตกไปจากแผ่นดินไทยเช่นเดียวกัน

นี่เป็นคติที่อาตมภาพว่า เอาเรื่องเดียวกันพอในการที่ได้ไปอินเดีย ขอให้มาช่วยกันคิดว่า ทำอย่างไรจะให้เราปฏิบัติกันให้ถูกต้องในเรื่องเทวดานี้เป็นต้น ซึ่งมีความหมายรวมมาถึงการปฏิบัติต่อกัน ระหว่างผู้ใหญ่กับผู้ย่อยในสังคมด้วย

เมื่อปฏิบัติได้ถูกต้องแล้วมนุษย์ก็จะยินดี และเราก็จะช่วยให้
 เทวดาเป็นผู้รักษาคุณธรรมของเทวดาไว้ได้ด้วย เมื่อได้พูดมา
 ตรงนี้ก็เป็นเวลาพอสมควร

ในที่สุดนภาพขอราราธนาคุณพระรัตนตรัย
 อวยชัยให้พรแก่ท่านผู้สนใจใฝ่ธรรมทุกท่านในที่ประชุม
 น ของเป็นผู้ออกงานด้วยคุณธรรม และเจริญด้วยประ
 โยชน์สุขจากการปฏิบัติธรรมในทางพระพุทธศาสนาโดย
 ทวักันทุกท่านเทอญ.

การปฏิบัติธรรม

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)

ขอเจริญพร ท่านผู้สนใจใฝ่ธรรมทั้งหลาย

ในสมัยปัจจุบันนี้เราได้เห็นกันว่า ประชาชนหันมาสนใจในทางพระศาสนากันมากขึ้น ไม่เพียงเฉพาะแต่คนแก่คนเฒ่าหรือผู้ใหญ่เท่านั้น แม้แต่เด็ก ๆ คนหนุ่มคนสาวก็ปรากฏว่าได้มาสนใจศึกษาปฏิบัติทางธรรมกัน และเป็นที่น่าสังเกตว่า คนจำนวนมากเหล่านี้ได้สนใจในด้านการปฏิบัติ หรือมักจะเรียกกันว่าการปฏิบัติธรรม ก็เลยทำให้นึกว่า เราควรจะมาพูดถึงเรื่องการปฏิบัติธรรมกันบ้างว่ามีความหมายแค่ไหนเพียงไร

ว่าตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว การปฏิบัตินั้นก็เป็นหลักหนึ่งในหลักใหญ่ ๓ ประการของพระพุทธศาสนา ท่านเรียกว่าสังฆธรรม ๓ อย่าง *สังฆธรรมก็คือธรรมที่แท้ หรือธรรม*

หมายเหตุ : บรรยายพิเศษในรายการแผ่นดินธรรมทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีสีของ ๕ วันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๐ เวลา ๑๘.๓๐—

ที่เป็นตัวหลักสำคัญ ๓ ประการคือ ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ปริยัตินั้น ได้แก่การเล่าเรียนศึกษา โดยเฉพาะ การศึกษาเล่าเรียนพระพุทธพจน์หรือคำสอนของพระพุทธเจ้า อย่างที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและหนังสืออธิบายต่าง ๆ อย่างที่ ๒ ปฏิบัติก็คือ การลงมือทำ เอาความรู้ที่ได้จากการศึกษาเล่าเรียนนั้นมาใช้การ และประการที่ ๓ ปฏิเวธ ก็คือ การได้รับผลจากการปฏิบัตินั้น

ใน ๓ ประการนี้จะเห็นว่า ปฏิบัติเป็นตัวกลาง อยู่ในระหว่างปริยัติกับปฏิเวธ เป็นตัวที่ทำให้ปริยัติหรือการศึกษาเล่าเรียนมีความหมายเป็นจริงเป็นจังขึ้น แล้วก็ส่งผลไปถึงปฏิเวธ หรือการได้รับผล จึงนับว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก ปฏิบัตินั้นนอกจากเป็นส่วนที่อยู่กลาง เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดผลจริงจัง แล้วก็ปรากฏว่า เป็นคำที่ใช้ในภาษาไทยมาก ไม่เหมือนอย่าง ๒ คำต้นกับคำสุดท้าย กล่าวคือ คำว่าปริยัติกับปฏิเวธนั้น หลายคนไม่สู้คุ้นหูและไม่ค่อยเข้าใจความหมาย แต่คำว่าปฏิบัติ เรานำมาใช้ในภาษาไทยเป็นคำสามัญธรรมดาใช้จนกระทั่งในชีวิตประจำวัน เรียกว่า ปฏิบัติทั้งนั้น ไม่ว่าในเรื่องอะไร แต่ในวันนี้เรามาพูดถึงกันถึงเรื่องการปฏิบัติธรรม ว่าปฏิบัติธรรมมีความหมายแค่ไหนเพียงไร ขอย้อนกล่าวอีก

นิตหนึ่งว่า การปฏิบัติที่ว่าเป็นตัวสำคัญ ทำให้ปริยัติมีความหมายเป็นจริงเป็นจังและส่งผลไปยังปฏิเวธให้เกิดผลขึ้นนั้น ว่าที่จริงแล้วการปฏิบัติจะให้เกิดผลจริงจังได้ก็ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องด้วย และที่จะปฏิบัติได้ถูกต้องก็เพราะว่ามีความรู้ถูกต้องคือได้เล่าเรียนมา เหมือนอย่างเรามานั่งฟังกันในวันนี้ ก็อยู่ในปริยัติเหมือนกัน การที่ท่านมาฟังนี้ก็เพื่อจะได้รู้แนวทางที่จะนำไปใช้ นำไปทำหรือลงมือปฏิบัติ ความรู้ที่ได้เล่าเรียนหรือได้รับฟังเช่นนี้ก็จัดเข้าในปริยัติ ถ้าท่านเห็นว่าท่านมาฟังในวันนี้มีความสำคัญ ท่านก็จะเข้าใจความหมายของปริยัติว่ามีความสำคัญแค่ไหนเพียงไร

ปริยัตินั้นเปรียบอย่างหนึ่งก็เหมือนกับว่า เราจะเดินทาง เราจะต้องรู้ที่ทางที่เราจะไปเสียก่อนว่าเราจะไปไหน ที่นั้นเป็นอย่างไร ถ้าเป็นสถานที่ที่มีการเดินทางซับซ้อน เราอาจจะต้องเรียนรู้ให้ละเอียดลงไปถึงรายการ ในระหว่างทางว่าเดินทางไปถึงไหน จะพบอะไรบ้างให้เป็นทีที่หมายที่สังเกต อาจจะต้องมีแผนที่ที่บอกทางจะต้องมีเข็มทิศ ปริยัตินั้นก็เปรียบเหมือนแผนที่ เปรียบเหมือนเข็มทิศ ตลอดจนกระทั่งความรู้ในภูมิศาสตร์ที่จะทำให้เราเดินทางไปด้วยความถูกต้อง ถ้า

เรามีแผนที่ มีเข็มทิศ มีความรู้ในภูมิศาสตร์เกี่ยวกับท้องถิ่นที่จะไปอย่างถูกต้องแล้ว เราก็สามารถเดินทางด้วยความมั่นใจ และเราก็จะเดินทางไปถึงจุดหมาย การเดินทางนั้นแหละคือตัวการปฏิบัติ และการถึงจุดหมาย ก็คือผลที่ได้รับเรียกว่า ปฏิเวธ

ที่นี้ เรามาพิจารณาถึงความหมายของการปฏิบัติธรรม การปฏิบัติธรรมนั้น ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ คำว่าปฏิบัติ กับ คำว่าธรรม ธรรมนั้นมีความหมายกว้างขวางมาก ในที่นี้จะแสดงความหมายเพียงสั้น ๆ เอากันแค่ ๒ ความหมาย ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะพูดต่อไป ธรรมแปลอย่างหนึ่งว่าความจริง และอีกอย่างหนึ่งแปลว่าความถูกต้องดีงามหรือความดีความงาม รวมพูดพร้อม ๆ กันไปว่า ความจริง ความถูกต้องดีงาม หรือความดีความงาม นี้เรียกว่าธรรม ส่วนอีกคำหนึ่งก็คือปฏิบัติ ปฏิบัตินั้นมาจากภาษาบาลี แปลกัณง่าย ๆ ว่า เดินทาง หรือ ดำเนิน ในภาษาบาลี คำว่าทางท่านเรียกมรรค และเดินทางเรียกว่าปฏิบัติ ทำตามหลักไวยากรณ์รูปกิริยาเป็น ปฏิปชชติ เช่นในประโยคที่ว่า มคฺคํ ปฏิปชชติ แปลว่าเดินทาง เพราะฉะนั้น คำว่าปฏิบัติที่เราแปลกันว่าลงมือทำนั้นนะ ถ้า

แปลกกันตามศัพท์แท้ ๆ แล้วก็เป็นเรื่องการเดินทาง เดินทางนั้นโดยทั่วไปก็หมายถึง ทางในภายนอก ทางที่เป็นรูปธรรมที่เป็นวัตถุ เช่น ถนนชนิดต่าง ๆ ทางเกวียน ทางรถยนต์ อะไรต่าง ๆ ซึ่งเป็นเครื่องนำไปสู่จุดหมาย เราอาศัยรถยนต์อาศัยแม้แต่การเดินทางเท้า หรือทางบนอากาศ คือ ทางเครื่องบิน เหล่านี้เรียกว่า ทางทางนั้น แต่เป็นทางภายนอกที่นี้ ทางอีกอย่างหนึ่งก็คือทางชีวิตของเรา ชีวิตของเราก็มีทางเหมือนกันคือทางดำเนินชีวิต เรามักจะเรียกกันว่าวิถีชีวิต การดำรงอยู่ของเรา^{นี้} บางที่เราเรียกว่าการดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิตก็เหมือนกับการเดินทางภายนอกที่ว่า จะต้องเดินให้ถูกต้อง ถ้าเดินไม่ถูกต้องก็คือเดินทางผิดพลาดก็ไปไม่ถึงจุดหมาย และอาจจะประสบอันตรายด้วยก็ได้ การเดินทางที่ถูกต้องนี้ ก็มาประสานกับคำว่าธรรม เพราะเมื่อที่เราแปลคำว่าธรรมว่า ความจริงความถูกต้องดีงาม เดินทางถูกต้องก็คือเดินทางตามธรรม คำว่าปฏิบัติก็มาบรรจบกับคำว่าธรรม เป็นปฏิบัติธรรม ได้แก่เดินตามธรรมนั้น การเดินตามธรรมหรือดำเนินวิถีชีวิตตามธรรมก็คือ การนำเอาธรรมหรือสิ่งที่ถูกต้องดีงามมาใช้ในการดำเนินชีวิตของเรา หรือว่าเอาชีวิตของเราเข้าไปเดินในธรรม ถ้าเราเอาชีวิต

ของเราไปดำเนินในธรรม ในความถูกต้องถึงงามแล้ว อันนั้นก็คือการปฏิบัติธรรม ตัวอย่างมีมากมายในการที่เราจะปฏิบัติธรรม โดยที่เอาชีวิตของเราเข้าไปดำเนินอยู่ในธรรมหรือความถูกต้องถึงงามนั้น เช่น เราจะทำการงานอะไรสักอย่างหนึ่งเราก็ทำให้ถูกต้อง ทำงานด้วยความขยัน ซื่อสัตย์สุจริต อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติธรรม

เป็นพ่อแม่ เลี้ยงลูกด้วยเมตตา มีความรัก เอาใจใส่ ดูแลแนะนำสอนให้เป็นคนดี มีความใกล้ชิด ให้ความอบอุ่น เป็นต้น นี่ก็เป็นการทำหน้าที่ของพ่อแม่ เมื่อทำหน้าที่ถูกต้องเราก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติธรรม เพราะเราเอาธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิต หรือว่าเอาชีวิตเข้าไปเดินอยู่ในธรรม เป็นลูกก็เช่นเดียวกัน ถ้าหากว่าเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ประพฤติตัวดี ช่วยเหลือการงานของพ่อแม่ เช่น ช่วยดูแลความสะอาดในบ้าน รักพี่รักน้องสามัคคีกัน อันนั้นก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติธรรมในฐานะที่เป็นลูก

เป็นครูบาอาจารย์ก็ทำหน้าที่ของครูที่ดี ตั้งใจแนะนำ สอนนักเรียน ตั้งใจศึกษาค้นคว้าความรู้เอามาสอนให้นักเรียนรู้อันนี้ ทำได้จริง แล้วก็เอาใจใส่ในการอบรมให้เขาเป็น

พลเมืองที่ดีของชาติต่อไป การปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องของ
 ครู^{๕๔}ก็คือ การปฏิบัติธรรม เป็นนักเรียนก็เช่นเดียวกัน ถ้า
 ขยันหมั่นเพียรตั้งใจศึกษาเล่าเรียนตามที่ครูสั่งสอน ตลอดจน
 รู้จักใช้ความคิดที่มีเหตุมีผลเป็นต้น ^{๕๕}นี้ก็เป็นการปฏิบัติธรรม
 ทาง^{๕๕}สน

แม้แต่ในเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เช่น เด็กๆ เล่นกัน ถ้า
 เล่นด้วยความมีจิตใจเอื้อเฟื้อต่อกัน ไม่รังแกกัน ไม่เอาเปรียบ
 กัน ก็เป็นการปฏิบัติธรรม หรือว่าผู้ใหญ่มาเล่นกีฬา เล่น
 ด้วยมุ่งส่งเสริมให้เกิดน้ำใจกว้างขวาง มีความสามัคคีกัน มี
 ความยุติธรรม ไม่โกงกัน เป็นต้น อย่าง^{๕๖}นี้ก็เป็นการปฏิบัติ
 ธรรม หรือว่าขับรถไปบนท้องถนน ขับด้วยความไม่ประมาท
 มีสติสัมปชัญญะ รักษากฎจราจรและขับด้วยความสุภาพ ก็เป็น
 การปฏิบัติธรรม

ที่สุดแม้กระทั่งการรับประทานอาหารอย่างในทางธรรม
 ท่านสอนผู้บวชเป็นพระว่า ก่อนที่จะฉันอาหารให้พิจารณาว่า
 ที่เราฉันอาหาร^{๕๗}ฉันนี้เพื่ออะไร เรา^{๕๗}ฉันไม่ใช่เพื่อจะมุ่งที่ความ
 เอร็ดอร่อยเป็นหลัก ไม่ใช่เพื่อจะโก้เก๋ ไม่ใช่เพื่อจะอวดใคร
 ว่าเรามีอาหารดี^{๕๗}ๆ รับประทานหรือแข่งฐานะกับใคร แต่ฉัน

อาหารเพื่อจะบำรุงร่างกายให้มีสุขภาพดี ร่างกายเป็นอยู่อย่าง
 ผาสุก จะได้มีกำลังในการปฏิบัติบำเพ็ญกิจหน้าที่ของตนเอง
 ถ้าเป็นพระก็จะได้บำเพ็ญสมณธรรม ทำหน้าที่ของพระได้
 จะรักษาศีลปฏิบัติตามหลักพระวินัย หรือจะไปบำเพ็ญกัมมัฏ
 ฐานอะไรต่าง ๆ ก็มีกำลังที่จะปฏิบัติได้ การฉันอาหารก็เอื้อกุล
 แก่การทำหน้าที่ของตนเองและการดำรงชีวิตอยู่อย่างผาสุก การ
 ปฏิบัติถูกต้องต่ออาหาร การกินอาหารตามหลักที่เป็นความ
 มุ่งหมายที่แท้จริงอย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติธรรม

แม้ในทางจิตใจ เราปลุกฝังเมตตาความรักความ
 ประารถนาดีต่อผู้อื่น เมื่อเจอใครก็ตั้งความปรารถนาดีต่อผู้นั้น
 มีไมตรีตั้งใจจะให้เป็นสุข คบกับเขาด้วยจิตใจที่เป็นเพื่อน
 เป็นมิตร อย่างนี้ก็เป็นการปฏิบัติธรรม

เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมก็มีความหมายกว้างขวาง
 มาก กล่าวคือ กิจกรรมทุกอย่างในชีวิตของเราเอง ถ้าทำ
 ถูกต้องดีงามแล้วก็เป็นการปฏิบัติธรรมทั้งสิ้น แต่ขอให้สังเกต
 ว่า ปัจจุบันนี้ มีการนำเอาคำว่า ปฏิบัติธรรมมาใช้ในความ
 หมายที่ค่อนข้างจะแคบ เวลาพูดกันว่าจะไปปฏิบัติธรรมนี้
 หลายท่านจะนึกไปถึงการปลีกตัวออกจากบ้านจากเรือน เข้า
 ไปอยู่ในวัดที่สงบไปบำเพ็ญเพียรทางจิตใจที่เรียกว่าไปทำ

กัมมัฏฐาน เป็นต้น ต้องปลีกตัวออกจากสังคมไปอยู่ในที่
ไกลๆ เรียบๆ สงบ สงัด ไม่เกี่ยวข้องกับใคร อย่างนี้จึง
จะเรียกกันว่า การปฏิบัติธรรม เราน่าจะต้องมาทำความเข้าใจ
ใจกันว่า ความหมายอย่างที่เราพูดมาข้างต้นที่ว่า ทำอะไร
ต่ออะไรให้ถูกต้องในชีวิตประจำวันนี่ก็เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่
แล้วกับความหมายที่ว่าต้องเข้าไป ปลีกตัวออกจากสังคมไปอยู่
ในที่สงบสงัดจึงจะเป็นการปฏิบัติธรรมนี้ ความหมายอันไหนมัน
ผิดพลาดคลาดเคลื่อนอย่างไร หรือว่ามันมาสัมพันธ์กันอย่างไร

ขอให้ความหมายอย่างรวบรัดว่า การที่ปลีกตัวออกไป
เช่นไปอยู่ในป่า หรือในวัดที่สงบ แล้วก็ไปบำเพ็ญกัมมัฏฐาน
ทำจิตตภาวนา เป็นต้น อะไรอย่างนั้นที่เรียกว่าเป็นการปฏิบัติ
ธรรม ก็ถูกต้อง แต่เป็นการพูดอย่างสั้นๆ โดยที่พูดอย่างรู้
กัน ก็ถ้าจะพูดให้เต็มก็ควรจะพูดว่า จะไปปฏิบัติธรรม
เฉพาะด้าน เฉพาะระดับอย่างเข้มข้น ที่นี้เราจะพูดอย่างนั้น
มันก็จะยาวไป ก็เลยพูดสั้นๆ ว่าปฏิบัติธรรม แต่ถ้าเข้าใจกัน
ให้ถูกต้องแล้วจะต้องเข้าใจว่าคำพูดเต็มจะคล้าย ๆ กับที่ว่ามา
เมื่อกัน คือ ไปรับการอบรมหรือเข้าฝึกปฏิบัติธรรมเฉพาะ
ด้าน เฉพาะระดับแบบเข้มข้น ที่ว่าเฉพาะด้านเฉพาะระดับ

ก็คือว่า อาจจะเป็นการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน หรืออาจจะไปปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน แล้วก็ทำอย่างเข้มข้น หมายความว่า จะเอาจริงเอาจังในเรื่องนั้นเป็นกรณีพิเศษ การปฏิบัติอย่างนี้เราก็เรียกสั้น ๆ อย่างรู้กันว่าเป็นการปฏิบัติธรรม แต่หมายถึง การปฏิบัติธรรมเป็นกรณีพิเศษ

การปฏิบัติธรรมแบบกรณีพิเศษอย่างนี้ ก็มีประโยชน์มากเหมือนกัน

อย่างที ๑ โดยเฉพาะชาวบ้านที่มีชีวิตอยู่ในสังคม มีภารกิจกังวลอะไรต่างๆ มากมาย มีความสับสนวุ่นวาย มีความยุ่งเหยิงในหน้าที่ธุรกิจการงาน จิตใจก็อาจจะไม่ปลอดโปร่ง ถ้าหากว่าได้ปลีกตัวออกจากสังคมที่วุ่นวายนั้น ไปอยู่ในที่ที่สงบสงัดเช่นในป่าหรือในวัดที่มีบรรยากาศอันเหมาะสม บรรยากาศที่สงบร่มรื่นนั้นก็ช่วยได้ เพราะเพียงเข้าไปถึงจิตใจก็จะสบาย สงบ ถ้าหากว่าไปบำเพ็ญกัมมัฏฐาน หรือบำเพ็ญจิตตภาวนา จิตใจที่ได้รับบรรยากาศเช่นนั้นก็จะมีความพร้อมมากขึ้นที่จะปฏิบัติให้ได้พอดี เพราะฉะนั้นท่านจึงสนับสนุนให้มีการปฏิบัติธรรมในแบบนี้ อย่างน้อยก็เป็นการพักผ่อนจิตใจ ท่านผู้ที่อยู่ในสังคมยุ่งกับภารกิจการงานต่างๆ ถ้าหากว่าได้ปลีกตัวออกไปในเวลาชั่วคราวย่างนี้สักระยะหนึ่ง สัก

๑๐ วัน ๑๕ วัน หรือแม้กระทั่ง ๗ วัน ๓ วัน จิตใจได้พักผ่อนคลายความเครียด คลายความวิตกกังวล ก็สบายขึ้น จะมีความก้าวหน้าในการปฏิบัติขั้นด้วย แล้วก็มีพลังเข้มแข็งพร้อมที่จะเข้ามาทำกิจหน้าที่การงานในชีวิตประจำวันต่อไป

นี่ก็เป็นประโยชน์อย่างที ๒ ซึ่งหมายความว่า ในแง่การปฏิบัติธรรมแบบเข้มข้นในกรณีพิเศษ ก็มาเป็นเครื่องสนับสนุนการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน

เราจะมองเห็นว่าการปฏิบัติธรรม ๒ ด้านนี้ สนับสนุนซึ่งกันและกัน แต่จะต้องระลึกไว้เสมอว่า การปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันเราก็ต้องทำอยู่แล้ว แต่เรามีการปฏิบัติธรรมที่เข้มข้นเป็นกรณีพิเศษ^{๕๕}ขึ้นมาสนับสนุนอีกชั้นหนึ่ง ก็เลยกลายเป็นประโยชน์ในด้านที่ ๒ ของการปฏิบัติธรรม แบบระดับเข้มข้นอย่างที่ได้อธิบายมานั้นก็คือ เป็นตัวสนับสนุนการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน

ความสัมพันธ์ที่น่าสังเกตระหว่างการปฏิบัติธรรมทั้งสองแบบนี้ก็คือ ท่านที่ไปปฏิบัติธรรมแบบกรณีพิเศษเข้มข้นนั้น ควรจะได้รับผลปฏิบัติ^{๕๖}ขึ้นมาสนับสนุนการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวันอย่างที่กล่าวมาเมื่อ^{๕๗} เพราะฉะนั้น ผลการปฏิบัติ

อย่างหนึ่งที่เราจะพิสูจน์ได้ก็คือ เมื่อไปปฏิบัติธรรมแบบเข้มข้น ไปอยู่ในป่าในวัดที่สงบมาแล้ว ออกมาอยู่ในชีวิตประจำวัน การดำเนินชีวิตประจำวันดีขึ้นหรือไม่ ถ้าหากว่าหลังจากปฏิบัติธรรมแบบเข้มข้นมาแล้ว ออกมาจากป่า จากวัดแล้ว กลับมาทำหน้าที่การงานตามปกติ กลับมาประกอบอาชีพ กลับมาอยู่บ้านเป็นคุณพ่อคุณแม่ หรือไปอยู่ในโรงเรียนเป็นครู อาจารย์ หรือไปเป็นนักเรียนอีก สามารถทำหน้าที่ของตัวเองได้ดีขึ้น ด้วยจิตใจที่ปลอดโปร่ง ผ่องใสยิ่งขึ้น แล้วก็เรียนได้ดียิ่งขึ้น ทำงานก็มีประสิทธิภาพมากขึ้น มีความขยันอดทนมากขึ้น มีความสัมพันธ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้อง ทั้งผู้ใต้บังคับบัญชา ทั้งผู้บังคับบัญชา หรือผู้ที่แวดล้อมเกี่ยวข้องทุกด้านทุกฝ่ายได้ดีขึ้น ถ้าอย่างนั้นก็แสดงว่าการปฏิบัติธรรมแบบเข้มข้นนั้นได้ผล แต่ถ้าหากว่าท่านผู้นั้นไปปฏิบัติธรรม ออกส่าห้ปลื้กตัวไปอยู่ในป่า ไปอยู่ในวัดแล้ว พอกลับมาแล้ว กลับมาดำเนินชีวิตไม่ได้ดี ทำงานไม่ได้ผลดี ก็แสดงว่าคงจะมีความบกพร่องในการปฏิบัติที่ทำให้การปฏิบัติธรรม ๒ ด้านนี้ ไม่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพราะฉะนั้น เป็นข้อคิดอย่างหนึ่งว่า การปฏิบัติธรรมนั้นเราจะต้องทำในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว ทุกเวลาทุกนาที ในกิจกรรมทุกอย่าง ในเมื่อเราจะไป

ปฏิบัติธรรมเป็นกรณีพิเศษแบบเข้มข้น โดยปลีกเวลาออกไป
แล้ว ก็ควรจะเป็นเครื่องสนับสนุนให้การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน
วันหนึ่งขึ้น มิฉะนั้นจะกลายเป็นว่า เราได้สละเวลาเป็นพิเศษ
อุทิศให้ตั้งใจไปฝึกปฏิบัติเอาจริงเอาจังแล้ว ทำไม่ผลการ
ปฏิบัติไม่ออกมาสู่ชีวิตที่แท้จริง นี่ก็เป็นข้อที่จะต้องพิจารณา

ที่นี้ก็ควรจะต้องพูดถึงคำว่าธรรมบ้าง เมื่อกันได้พูดถึง
การปฏิบัติ ที่นี้ก็จะต้องพูดถึงธรรมที่จะปฏิบัติ ธรรมที่นำมาปฏิบัติ
นี้ ถ้าว่าตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาแล้วก็คือ คำ
ว่ามรรคนั้นเอง และมรรคก็เป็นธรรมในภาคปฏิบัติทั้งหมด
มรรคนั้น มีตั้ง ๘ ข้อ เราเรียกว่ามรรคมืองค์ ๘ ประการ
แต่ถ้าจะสรุปให้สั้น ๆ ท่านบอกว่าย่อได้เป็น ๓ หมวด เรียกว่า
ศีล สมาธิ และปัญญา ผู้ที่ปฏิบัติธรรมในพระพุทธ
ศาสนานั้น ก็ปฏิบัติธรรมกันอยู่ในหลัก ๓ ประการนี้แหละ
คือเรื่องศีล สมาธิ และปัญญา แต่ก็จะควรจะเข้าใจขอบเขต
ความหมายของคำเหล่านี้

ศีล คืออะไร ศีลก็คือ หลักความประพฤติในทางกาย
วาจา อย่างที่เราพูดกันรู้จักกันมาก ก็เช่นศีล ๕ เป็นต้น ศีล
๕ มีการงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต งดเว้นจากการลักทรัพย์

งดเว้นจากการประพาศิพิตในทางเพศ งดเว้นจากการพูดปด และงดเว้นจากการดื่มสุราเมรัยของเมา นี้เป็นหลักศีลเบื้องต้น สำหรับประชาชนทั่วไป ซึ่งถ้าว่าโดยสาระสำคัญแล้ว ก็คือ เรื่องของการไม่เบียดเบียนกัน อยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมสี่ข้อ แรกนั้นก็เห็นชัดว่าเป็นการเบียดเบียน เป็นการล่วงละเมิด ต่อผู้อื่น แต่ข้อสุดท้ายข้อสุรา เป็นเรื่องของการเบียดเบียน ตัวเอง คือการทำลายสติสัมปชัญญะของตัวเอง สติสัมปชัญญะ นี้ เป็นสิ่งที่คุ้มครองตัวเรา ให้เราสามารถที่จะดำรงรักษา ศีลข้ออื่น ๆ อยู่ได้ในเมื่อเรามีสติสัมปชัญญะ เราก็สามารถ รักษาศีลข้ออื่นได้ เท่ากับว่า ศีลข้อที่ ๕ นี้เป็นตัวช่วยคุ้มครองศีลข้ออื่นไปด้วย นี้เป็นหลักเบื้องต้น

หลักของศีลก็คือการไม่เบียดเบียนกันดังที่กล่าวมา รวมทั้งการประกอบสัมมาชีพ แต่บางครั้งศีลนั้นมีความหมายถึง การฝึกหัดกาย วาจา ที่เป็นพื้นฐานของการฝึกอบรมทางจิตใจที่สูงขึ้นไปด้วย อย่างเช่นเรามารักษาอุโบสถกันในวัน ๘ คำ ๑๕ คำ หรือในวันกลางเดือนขึ้นเดือน คือดอกกระทงวันกึ่ง ของระหว่างกลางเดือนขึ้นเดือนนั้น อุโบสถก็คือ ศีล ๘ ที่ รักษาจำเพาะในวันเหล่านั้น ศีล ๘ นั้นมีข้อปฏิบัติเพิ่มเติม

จากศีล ๕ ก็ทำให้เครื่องครัดเข้มงวดยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย การปฏิบัติในเรื่องศีล ๘ หรืออุโบสถศีลนั้น ก็มุ่งเพื่อจะใช้ความเพียรพยายามความเข้มแข็งของจิตใจมาควบคุมตนเองในกาย วาจา การควบคุมกาย วาจา นี้ ต้องอาศัยความเข้มแข็งก็เป็นการฝึกรวมจิตใจของตัวเองด้วย เรียกว่าเป็นพื้นฐานในการที่จะปฏิบัติในด้านสมาธิต่อไป อันนี้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างศีลกับสมาธิ นอกจากความสัมพันธ์ในแง่ที่ต้องใช้ความเข้มแข็งของจิต ในการควบคุมกาย วาจาแล้ว ความสัมพันธ์อีกประการหนึ่งก็คือ ผู้ที่รักษาศีลประพฤติดีทางกาย วาจาแล้ว จิตใจจะสงบ และเพราะอาศัยการที่ไม่ได้ไปเบียดเบียนใคร ไม่ได้มีเรื่องมีราวทำความเดือดร้อนแก่ผู้ใดนั้น ก็ทำให้ไม่ต้องระแวงภัยจากภายนอก การที่ไม่ต้องระแวงภัยจากภายนอก การที่มีความรู้สึกว่าได้ประพฤติดีสิ่งที่ดีงามถูกต้องก็ดี ก็ทำให้เกิดความปีติ มีความเอิบอímใจ การมีปีติเอิบอímใจก็ทำให้เกิดความสุข ความสุขนั้นก็นำมาซึ่งความสงบและนำไปสู่ความเป็นสมาธิของจิตได้ง่าย ฉะนั้น ศีลจึงมีความสัมพันธ์กับสมาธิ

เมื่อปฏิบัติรักษาศีลแล้ว ก็จะต้องก้าวหน้าต่อไปสู่ขั้น

สมาธิด้วย หรือว่าบำเพ็ญไปพร้อม ๆ กัน โดยอาศัยศีลนั้น เป็นพื้นฐานที่มั่นคง สมาธินั้นหมายถึงความตั้งมั่นของจิต แต่ในความหมายที่กว้าง ท่านจักเอาธรรมเข้าเป็นหมวด ๆ ธรรมในหมวดสมาธินั้น ไม่เฉพาะตัวสมาธิเองเท่านั้น แต่หมายถึงเรื่องของการฝึกอบรมจิตทั้งหมดทีเดียว เริ่มตั้งแต่ ต้องมีความเพียรพยายาม มีกำลังใจเข้มแข็ง ความมุ่งมั่น เข้มแข็งของจิตใจนั้นคือตัวการฝึกอบรมจิตในเบื้องต้น นอก จากนั้นแล้วก็ต้องฝึกในเรื่องสติ ความระลึกได้ ความมีสำนึกในการกระทำต่าง ๆ ทำการโดยความไม่ประมาทมีความ รอบคอบ สตินั้นต้องใช้ในชีวิตประจำวันอยู่แล้ว และยังนำ มาใช้ในการปฏิบัติธรรมแบบเข้มข้น ที่เรียกว่าทำกัมมัฏฐาน ต่าง ๆ โดยใช้กำกับหรือกำหนดตั้งต้นแต่ความคิดความรู้สึก ของตัวเองและการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ที่เราเรียกว่า ใช้ในสติ- บัญฐาน เป็นต้น ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องของการบำเพ็ญในด้าน สมาธิทั้งสิ้น เฉพาะตัวสมาธิเองแท้ ๆ ก็คือภาวะจิตที่สงบ แน่วแน่ แน่วดังลงไปในการมณีอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ถ้าจะใช้ ถ้อยคำอย่างสมัยใหม่แล้ว เราอาจจะพูดว่า การฝึกอบรมจิต ที่กล่าวมาหรือเรื่องของสมาธิทั้งหมดนี้ จะนำไปสู่สภาวะที่เป็น ประโยชน์ ๓ ด้านด้วยกัน

ประการที่ ๑ คือสิ่งที่เรียกว่า *สมรรถภาพของจิต* ความเข้มแข็งของจิต ความอดทน ความแน่วแน่ ความเพียรพยายาม เป็นต้น รวมทั้งภาวะจิตซึ่งพร้อมที่จะใช้ความคิดอย่างได้ผลดี

ประการที่ ๒ คือ *คุณภาพของจิต* ได้แก่ ความตั้งงามที่มีในใจ คุณธรรมต่าง ๆ มีความเมตตา ความกรุณา ความความกตัญญูรู้คุณ ความอ่อนโยนอะไรต่าง ๆ เหล่านี้เป็นคุณธรรมซึ่งแสดงถึงความเป็นผู้มีคุณภาพของจิตใจ

ประการสุดท้ายก็คือ ในการฝึกอบรมจิตนั้น เราได้ความสงบของจิต และในความสงบก็มีความสุข ความเบิกบาน ความผ่อนคลาย ความสดชื่นต่าง ๆ เหล่านี้รวมอยู่ในคำว่า *สุภาพจิต*

ถ้าพูดด้วยภาษาสมัยใหม่ การฝึกอบรมทางด้านสมาธิหรือทางด้านฝึกอบรมจิตใจนั้นก็มียุคค่า ๓ ประการ^๕ คือ ทำให้เกิดสมรรถภาพจิต คุณภาพจิต และสุภาพจิต^๕ นั่นคือการอธิบายความหมายของสมาธิ อย่างที่จะเข้าใจกันได้ง่าย ๆ การทำให้จิตมีสมรรถภาพ^๕ มีคุณภาพ^๕ และมีสุภาพ^๕ กิด

นับว่าเป็นเรื่องสำคัญมากในชีวิตประจำวันของเราซึ่งจะส่ง
ผลออกมาภายนอกในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้การ
ปฏิบัติกิจหน้าที่ต่างๆ ได้ผลดียิ่งขึ้นด้วย และก็เป็ผลดี
แก่ชีวิตของตัวเอง ที่ว่าความสุขเป็นต้น ดังที่ได้กล่าวมา

ในประการสุดท้าย หมวดที่ ๓ ก็คือเรื่องปัญญา ปัญญา
ก็คือความรู้ ความเข้าใจ เมื่อพูดถึงความรู้ความเข้าใจนี้ คน
ทั่วไปก็นึกถึงความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น
เป็นนักเรียน นักศึกษา ก็ได้แก่ความรู้ในเรื่องวิชาการ ใน
เรื่องหนังสือที่ไปเรียนมาจากครู ตลอดจนความรู้ในการประ-
กอบอาชีพการงาน หรือเรียกว่าศิลปวิทยาต่างๆ แต่ความรู้
เหล่านี้เป็นปัญญาในระดับหนึ่งเท่านั้น ความรู้นี้จะต้องพัฒนา
ต่อไปอีก นอกจากรู้แล้วก็ต้องคิดให้เป็นด้วย คนที่รู้อย่างเดียว
แต่คิดไม่เป็นนั้น บางทีความรู้ก็ไม่สำเร็จประโยชน์ จึงไม่เรียก
ว่าเป็นคนมีปัญญาที่แท้จริง *ความรู้ที่เราได้เล่าเรียนฟังมาจาก
ผู้อื่นนั้น ยังไม่ใช่เป็นของเรา* ทางพระนั้น ถ้าจะใช้ศัพท์
ให้ถูกต้อง ท่านยังไม่เรียกว่าปัญญา แต่เรียกว่า สุตะ สุตะ-
แปลว่าสิ่งที่ได้สดับมา สิ่งที่ได้ฟังมาจากผู้อื่น เราฟังมาจากผู้-

อันก็เป็นความรู้ของเขา เราก็ว่าตามเขาไปเท่านั้นเอง มันจะเป็นความรู้ของเรา ก็ต่อเมื่อเราได้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นอย่างแท้จริงแล้ว สามารถเอามาคิด เอามาประยุกต์ เอามาปรับใช้ให้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน หรือในการที่จะทำชีวิตของเราให้ก้าวหน้าให้เจริญยิ่งขึ้นไป

ความรู้ที่จะทำให้เจริญก้าวหน้าในชีวิตนั้น ก็ได้แก่ความรู้ที่เข้าใจและใช้เป็นคิดเป็น เอามาใช้ภายนอกในการประกอบอาชีพการงานนั้นก็อย่างหนึ่ง แต่ความรู้ที่จะเอามาใช้ในการพัฒนาชีวิตของเรา นั้น ไม่ใช่เฉพาะภายนอกที่จะให้เจริญก้าวหน้าในลาภยศสรรเสริญเท่านั้น แต่เรายังมีการพัฒนาอีกด้านหนึ่งคือชีวิตด้านใน ชีวิตด้านในของเราก็คือความมีจิตใจที่ดีงาม เป็นอิสระ มีความสุข เป็นต้น ซึ่งก็ต้องอาศัยการพัฒนาด้วยเช่นกัน ความรู้ที่จะเอามาพัฒนาชีวิตด้านนี้ก็คือ ความรู้ที่เรามักจะเรียกกันว่าเป็นความรู้ทางธรรม แต่อันที่จริงความรู้ทางธรรมก็คือ ความรู้สังฆธรรมคณาธรรมชาติิน แหละ ความเข้าใจในสิ่งรอบตัวเราอย่างถูกต้องตามเป็นจริง รู้เหตุ รู้ผล รู้ความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นว่า อะไรเกิด

ขึ้นได้อย่างไร มีเหตุ มีผล เป็นมาอย่างไร และจะแก้ไขปัญหา
 ได้อย่างไร อย่างที่ทางพระท่านเรียกว่า รู้ทุกข์ รู้จักเหตุเกิด
 ของทุกข์ว่า ทุกข์เกิดขึ้นได้อย่างไร รู้จักความดับทุกข์ แล้ว
 ก็รู้ว่าจักหาทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ หรือใช้ภาษาปัจจุบัน
 ว่า รู้จักปัญหา รู้สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหานั้น รู้จักการแก้ไข
 ปัญหา และรู้จักลวิธีเทคนิคการปฏิบัติที่จะนำไปสู่การแก้
 ปัญหาสำเร็จได้ ซึ่งเมื่อรู้เข้าใจบริบูรณ์แล้ว ก็รู้เท่ากันต่อ
 สภาวะของสิ่งทั้งหลาย ที่ท่านเรียกว่า รู้ไตรลักษณ์ เข้าใจ
 ความเป็นอนิจจัง ความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งหลาย รู้จักทุกข์ รู้
 ความที่สิ่งทั้งหลายคงทนอยู่อย่างเดิมตลอดไปไม่ได้ จนกระทั่ง
 เข้าใจถึงอนัตตารู้อภาวะที่สิ่งทั้งหลายไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน ถอน
 ความยึดมั่นถือมั่นเสียได้ ดำรงชีวิตอยู่ในโลกอย่างมีจิตใจ
 เป็นอิสระ อันนั้นก็เป็นความรู้ในระดับต่าง ๆ ปัญญาที่เข้าใจ
 โลกและชีวิตอย่างรู้เท่าทัน ถึงขั้นนี้ สามารถนำแก้ปัญหาชีวิต
 ได้โดยตลอด ถึงขั้นที่ว่าพ้นจากทุกข์ได้โดยประการทั้งปวง
 มีจิตใจเป็นอิสระอย่างสูงสุด มีความสุขอย่างแท้จริง อนันต์คือ
 ธรรมปฏิบัติในขั้นปัญญาที่กล่าวโดยสังเขป

รวมความว่า การปฏิบัติในเรื่องธรรมนั้น ก็ปฏิบัติ
 ในขอบเขตของศีลสมาธิและปัญญา ใครจะปฏิบัติอยู่ใน
 ระดับไหนก็ตามก็เรียกว่า เป็นการปฏิบัติธรรมทั้งสิ้น จะ
 ต้องเข้าใจความหมายของการปฏิบัติธรรมให้ครบถ้วนรอบ
 ด้าน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนี้.

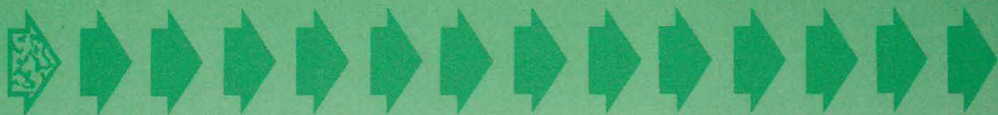

จรุญ (การพิมพ์)

๓๖/๔๔ ซอยเทียนทรัพย์ ๔ ถ. จอมทอง ข. บางขุนเทียน

กทม. ๑๐๑๕๐ โทร. ๔๖๘๘๘๔๘

การปฏิบัติ

ธรรมา

**พระราชมุนี
(ประยูร บขตโต)**